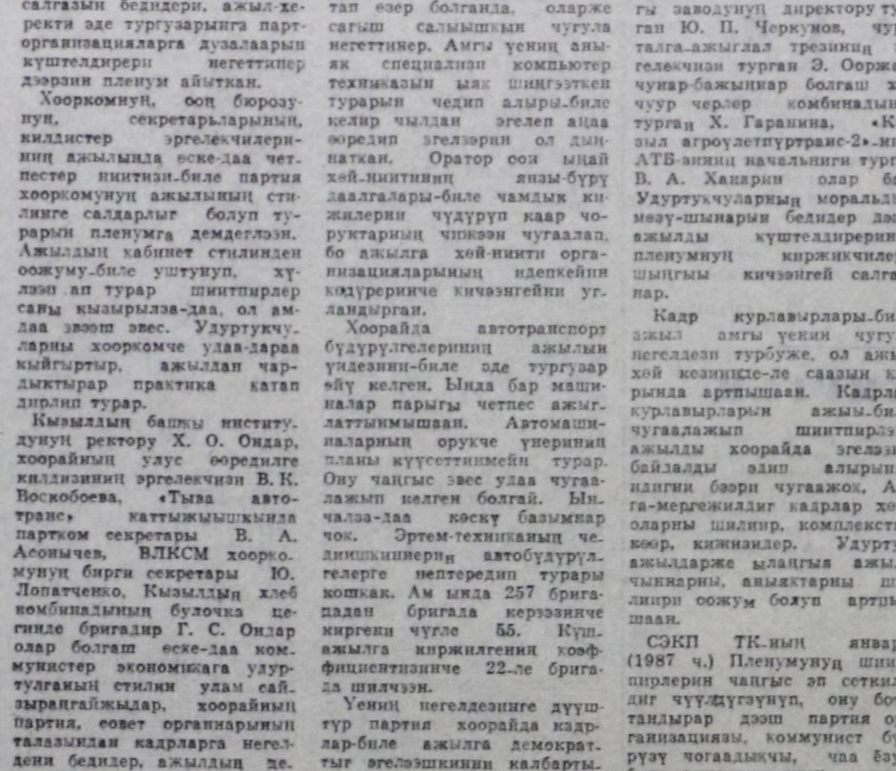

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987
чылдың
апрель
28
вторник
№ 100 (13400)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 кепеек

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалаакын ёзугаар Болгар коммунистиг партияның Политбюро кежигүнү, Болгар Улус Республиканың Министрлер чөвүлелиниң Даргазы Г. Атанасов албанның найыралчы аян-чоруун кылып, Москвага чедип келген.

Аэродромга Г. Атанасовту болгаш ооң кадайын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Н. В. Талызин, албанның өске-даа кижилери уткаан.

(СЭТА).

ТИИЛЕКЧИГЕ БАЙЫР!

1986 чылда материалдыг болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камнаарынга база чогумчалыг ажыглаарынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаар дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели. ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК хүлээп алган.

Материалдыг болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камнаарынга болгаш чогумчалыг ажыглаарынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан РСФСР-ниң хоорайларының болгаш хоорай районнарының аразында:

**ТЫВА АССР-ДЕН
АК-ДОВУРАК ХООРАЙ.**

Часкы хову ажылдары

АЖЫЛ ШУУДААН

«Дөң-Терезин» совхозтуң хову-шөлдеринде часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер талазы-биле ажылчын хайныккан.

Бөлүгүм-оол Ооржактың, Содаачы Моңгуштуң, Борис Ооржактың агрегаттары 240 га черниң шыгын базырарын 3 хонук иштинде дооскаш, чер чарар ажылче кирген.

Трактористер Сергей Куулар биле Кирилл Ооржак дүн, хүн иштинде 60 га черни чарып, 400 ганы 5 хонук иштинде доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Баштайгы хүннерде 40 га шөлде минералдыг чемишчилилге чаштынган. Совхозтуң шөлдеринде 12 тракторлуг 18 кижи ажылдап турар. 849 га черни суггарып, тарааа культураларын тарыыры көрдүнген. Ынчангаш Седип-оол Ооржактың удурткан 13 кижилиг суггатчы звенонуң ажыл-ижи аажок чымыштыг.

Хову ажылдарында ажылдап турар кижилерге аъш-чемни шынарлыг белеткээш, өй-шаанда чедирер, звенолардың, түс-түс кижилерниң аразынга чарышты калбартыр талазы-биле совхоз дирекциязының, профэвилел комитединиң ап чорудуп турар хемчеглери кошкак.

А. ХЕРТЕК.

КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ КИРГЕН

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Бора-Хөлде бот-орулга-чарылгалыг хову-трактор бригадазы бо чылын 27520 гектар черге кызылтасты, арбайны, суланы, чинге-тарааны тарып, ниитизи-биле бир гектардан 10,4 центнер дүжүттү ажаап алырын боттарының планында айыткан.

Бригадада 16 кижи бар. Ону коммунист Б. Д. Сат удуртуп турар. Бригаданың турлаа эңме-секселиг, механизаторларның кызыл-булуңу, дыштаныр, удуур өрээлдери арыг-силиг, чурттаарынга таарыштыр дериттинген. Бригада төвүнде агрегаттарны тарылгага белеткээр ажылдар доозулган.

Бо хүннерде 1500 га черге шык базырыышкынны чорудар ажылдар эгелээн.

Бригада кежигүннериниң социалистиг хүлээлгезинде бар К-701 деп марканың трактору-биле 2001 эталон га черни, а Т-150 тракторга 1600 эталон ганы ажылдап кылырын айыткан.

— Бригадаңар дугайында каш сөстен чугаалап берип көрүңерем?—деп, бригадир Б. Саттан дилеедим.

— Бригада дугайында хөй чүнү чугаалаар боор. Бистиң бо бригада 1985 чылда бот-орулга-чарылгалыг бригада кевээзинче шилчээн турган. Эрткен чылдарда көргүзүглериңис чер албаан. Ынчангаш бригада кежигүннери база хөй турган. Бо чылын ону эле көрүп, бригада кежигүннерин эвээжеткеш, интенсивтиг технологияны чөп ажыглап турган, бо чылын 200 га черге чаа арга-биле ажылдаарын шиитпирлээн бис.

Бора-Хөлдүң бот-орулга-чарылгалыг хову-трактор бригадазының кежигүннери Улуг Октябрьның 70 чыл оюн республиканың чер ажылдыглары-биле бир дөмей, күш-ажылчы белектерлиг уткуп, база часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик шынарлыг доозар дээш бир демниг ажылдап турарлар.

В. ХОВАЛЫГ.

ШЫК БАЗЫРЫЫШКЫНЫ

«Барлык» совхозта шык базырыышкынын эгелээн. Амдызында 10 трактор-биле 600 ажыг гектар черниң шыгын базырган. Механизаторларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Хөй үени чарыгдавазы-биле дүъштеки чемни ажылдап турган черлеринге чедирип турар.

Совхоз ниитизи-биле 1156 га тарылга шөлүнүң шыгын базырар. Ону кыска хуусаада доозкаш, агаар-бойдустуң байдалын көрүп тургаш, тарылгаже кирерин планнап турар.

Д. САЛЧАК.

БИР ДУГААР

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» совхозтуң Оңгар-Хову № 1 бригадазында коммунист А. С. Оюнга удурткан дөрт кижи состав тыг звенозу интенсивтиг арга-биле бо чылын бир-ле дугаар тараа чаштырылгазын чорудар. Олар 500 гектар черниң шыгын базырган. Бирги минералдыг чемишчидилгени хар эрии турда чоруткан. Ам ийиги минералдыг чемишчидилгени төгер деп турар.

Интенсивтиг технологияны совхозта бир-ле дугаар чорудуп турар болганда, оларга Дуржулга станциязының механизаторлары боттарының дуржулгазынга өөредип турар. Ук звенода ийи «К-700» болгаш бир МТЗ-82 маркалыг трактор бижыглаттынган. Үш комбайн оларның эргезинде. Ооң септелгезин бүрүн кылып алган.

О. МОНГУШ.

КВАРТАЛДЫ ТҮҢНЕП ТУРА

Эде тургустунуушкунның чамдык эге демдектери мал ажылында көстүп турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан, «Найырал» совхозтуң Чаа-Хөл сүт-бараан фермаларында ийи ээлчеглиг саал даже, сүттү бүдүрерин шуушту турулга системазынче шилчидерин боттандырып турар. Моон мурнунда бот-орулга-чарылганы, бригада кевээзин, чек-биле санажылганы чүгле ийн-чаңгыс черлерге ажыглап турган болза, 1987 чылдың дургузунда совхозтарның бүгү адырларын олче шилчидер, 1988 чылдан эгелеп шупту ажыл-агыйларны боттарын боттары акшаландырарынче, бүдүрген продукциязының түңнели-биле санажыр аргаже шилчидер.

Мону боттандырарда ажыл-агыйның адырларының материалдыг баазазын, курлавырын бижыглаар эвес, ажылдап турар кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин, угаан медерелин, билиин, профессионал мергежилин, бодун боду акшаландырары, бодун боду хандырары деп чүл дээрзинге чаңчыктырары.

Чаа ёзу-биле ажылдап болурунуң барымдаалары бисте бар. Ол дугайын бирги кварталдың планныг онаалдаларының күүселдези бадыткап турар. Күрүнеге эът садар планны район 104,8. сүттү—102,1 хуу күүсеткен. Эътти күрүнеге дужаарының планын күүсетпейн барган ажыл-агый чок. Күрүнеге сүт садар планны «Улуг-Хая» болгаш Жданов аттыг совхозтар күүседип шыдаваан.

Сүт өндүрерин район 105.1 хуу, эътти—102.2 хуу күүсеткен. Мал бажын өстүрериниң планының күүселдезин эрткен чылдыы-биле деңнээрге, бода малдың—101,6, хаванның—102,9, чылгы малдың — 108,9 хуу болуп турар.

Районнуң совхозтарында тос сүт-бараан фермаларының дөртүнде столовая, буфет-магазин, кызыл-булуң бар. Саанчыларны, инек, бызаа ажаакчыларын кижи эмчилери шинчип хынаар өрээлдерни дерип кылган. Бүгү ажыл-агыйлар, «ҮТКА 25 чылы» совхозтан аңгызы, орулгалыг ажылдаан.

Үстүнде адаттынган ажылдар эде тургустунуушкунның чедирип турар салдары. Ынчалза-даа эде тургустунуушкун бисте оожум чоруп турар. Янзы-бүрү чылдагааннардан эвээш эвес мал өлүп хораан. Ол дээрге эрткен чыл-биле деңнээрге, 1,7 катап хөй болуп турар. Хоралчалыг чоруктуң кол чылдагааны болза, малдың чайгы семиртилгезин, эдержилгезин, малдың чемгерилгезин зооветеринарлыг негелделерге дүүштүр чорутпайн турганы.

Малчыннарның, тускай эртемниглерниң харыысалгазын бедитпейн турганындан «Найырал», Жданов аттыг, «ҮТКА 25 чылы» совхозтар хөй мал бажын хораткан.

Эрткен чылын ниитизи-биле мал чеминиң 17 чемгерилге единицазын бир чижек башка белеткеп алган. Ол дээрге мурнукузундан ийи катап хөй болуп турары ол.

Малдың продуктулуун эртемге үндезилеп бедидериниң хемчеглерин чорутпайн турар. Чижээ, Жданов аттыг совхозтуң саар инектериниң хөй кезиинден 700—800 килограмм сүттү саап ап турар. Ол Ортаакы Азияның чамдык ажыл-агыйларының өшкүлериниң сүдүнүң хемчээли-биле деңнежир турар.

Ол ышкаш чижектерни хөй, өшкү ажылынга хамаарыштыр чугаалап болур. Меринос, өске-даа уксаалыг, хөй кезии «хойтпакталып» калган хойлар бар. Ажыл-агыйның удуртукчулары, РАҮК-туң тускай эртемниглери шээр малдың түс черниң байдалынга тааржыр уксаазын белеткээри дээш харыысалгазын бедидер херек.

«Улуг-Хая» совхозта Ийи-Тал салбырының хойжу бригадазы (бригадири Анай-оол Хуурэкпан) төрүүр чүс баштан-на 99 хураганны камгалап, улуг шээр малдың бажын 98,6 хуу камгалап алган. Шалыпчы күш-ажылдың чижектерин моон-даа уламчылап болур.

Эде тургустунуушкунның үезинде ажыглаттынмайн турар курлавырларны дилеп тывары күзенчиг. Шаанда араттар өшкүлерин, белерин албан салар турган. Ол курлавырны чүге ажыглап болбазыл? Ниитиниң чемнениилге черлеринге, уруглар садтарынга, ниитизи-биле алырга, малдан алыр продукция кайа-даа херек болгай. Аъттың, тевениң ажылга ажыглаары, ылангыя бригада кевээзинче киргеннерге негеттинип келир. Камналгалыг болур дизе, аътты мунар, тергелээр, шанактаар апаар.

Сүттүң үскүрүн чедип алырының бир кол аргазы болза, мал чеминге свёкланы, турнепсти тарыырын көвүдээри албан херек. Бистиң агаар-бойдузустуң байдалынга кукуруза чедиштиг бышпайн турар. Ооң чедир быжарын манавайн, дүргени дээш эрте кезип турар бис. Бо таварылгада хөй белоктарны, протеинни мал чеминге курлап шыдавайн турарывыс ол.

Мыйдыг курлавырларны ажыглаары черле чөптүг. Чайгы үеде бир малчын оежен килограмм хире артыштты, он килограмм хире шеңне дазылын, база ол хире чойган картын болгаш черлик кулча бажын кадырып, кышкы үеде хураганнарга, улуг-даа хойга бээр болза, эм-даа, чем-даа болур. Бо чылын малчын бүрүзүнге ындыг даалгаларны бээр бодап турар бис. Улуг өртектиг эмнер чарыгдаар орнунга, эм оъттарны ажыглаарга, продукцияның бот-үнези чиигээр.

Малчын мал одарын шын чарыгдап турарының дугайын кичээнгейге турар ужурлуг. Одар шөлүнде үнген оътту чоорту чиртип, ону саза бастырбас болза эки. Одарны схемалап тургаш, хонуктап, шактап, малды доктаадып кадарары чугула. Ылаңгыя школачы уругларны хой кадарарынга өөредир, оларның канчаар кадарып турарын хынаар ужурлуг. Чылдың кайы-даа үезинде одарны шын ажыглааны дээш материалдыг деткимчени малчынга көргүзери чугула.

Ам бистиң мурнувуста сорулга улуг Улуг Октябрьның 70 чылын таварыштыр күрүнеге тараа, дүк, ногаа аймаан садар, мал чеми белеткээрин чедиишкиннииг чорудар. Ону чедип алырынга шалыпчы күш-ажыл, тывынгыр, чогаадыкчы чорук херек болуп турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

СЭКП РАЙКОМНАРЫНЫҢ ПЛЕНУМНАРЫ

СЭКП Бии-Хем райкомунуң ээлчеглиг пленумунга «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бюрозунуң илеткелин партия райкомунуң бирги секретары Ю. А. Чихачев кылган.

Пленум организастыг айтырыгларны көрген.

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр А. Н. Шулеповту СЭКП райкомунуң ийиги секретары хүлээлгезинден пленум хостаан.

СЭКП райкомунуң ийиги секретарынга мурнунда «Кызыл тараачын» совхозтуң директорунга ажылдап турган В. Р. Евсеевти соңгаан.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары Г. Н. Долгополов пленумнуң ажылынга киришкен.

• • •

Ак-Довурак хоорайның коммунистерниң хуралы болуп эрткен. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Хуралга организастыг айтырыгларны көрген.

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр С. К. Күжүгетти партком секретары хүлээлгезинден хостаан.

Партком секретарынга мурнунда СЭКП Бии-Хем райкомунуң ийиги секретарынга ажылдап турган А. Н. Шулеповту пленум соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков коммунистерниң хуралынга киришкен.

• • •

СЭКП Тожу райкомунуң пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлериң күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны орта чугаалашкан. СЭКП райкомунуң бюрозунуң илеткелин партия райкомунуң бирги секретары С. Ы. Моңгуш кылган.

Пленум организастыг айтырыгларны көрген.

Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Н. П. Савинни партия райкомунуң ийиги секретары хүлээлгезинден хостаан.

СЭКП райкомунуң ийиги секретарынга мурнунда партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге ажылдап турган С. Н. Салчакты пленум соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүну, партия обкомунуң партийжи-организастыг ажыл килдизиниң эргелекчизи В. М. Евтешин пленумнуң ажылынга киришкен.

ДҮРГЕДЭЭШКИН: эге базымнар

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ТӨНЧҮ ТҮҢНЕЛИ ДЭЭШ

1987—1988 чылдарның дургузунда мал ажылында садып алыр бүгү продукцияны Күрагроүлетпүрнүң оңу ажылдап кылыр бүдүрүлгелери-биле дорт харылзаалыг тургузарын доозар деп тодаргай сорулга бөгүн салдынган. Продукцияны ажылдап кылыр бүдүрүлгелер-биле совхозтарның шаарындыг сырый харылзаазының ол хевири бүдүрүп үндүрүп турар аъш-чемниң шынарын экижидеринге, курлавырларны дилеп тывarынга дузалаар болгаш совхозтарның экономиктиг деңнелиниң төнчү түңнелдери кандыг байдалда турарынга идиглиг.

Бо чылын (Мөңгүн-Тайга, Тожу районнарның совхозтары болгаш Кызыл районнуң «Тере-Хөл» совхозундан өскелери) Черногорск фабриказы биле дүк дужаарының талазы биле дорт харылзааларже шилчиир. Республиканың совхозтары ооң мурнунда чылдарда дүктү чүгле районнар төптеринде белеткел контораларынга дужаагаш, сайгарып турган. Ынчалза-даа үнелиг дүктү ынчаар сайгарып турарының хевири ооң бедик эки шынарлыының болгаш өске-даа көргүзүглер талазы-биле чамдык талаларын хандырып шыдаваан. Ол бүгүнүң түңнелинде совхозтар хөй түңнүг акша орулганы чидирип келген.

1987 чылда республиканың хереглекчилер кооперациязы бистиң совхозтарывыс Черногорск фабриказы-биле харылзаа тудуп эгелээниниң түңнелинде бараан эргилдезиниң талазы-биле 14 миллион рубльди чидирер. А херек кырында совхозтарның продукцияны ажылдап кылыр бүдүрүлгелер-биле дорт харылзажып ажылдаары артык, эки талаларлыг. Дорт харылзааже шилчээн совхозтар бүдүрүлгеге дужааган дүгүнүң өртээнден аңгыда, эвээш орулгалыы болгаш пландан ажыр сатканы дээш бир тонна арыг дүк дээш 63 рубль хемчээлге немелде орулганы алыр. Ооң ынай дүктү сөөртүп чедиргени дээш үндүрген чарыгдалдарны, дүктү аңгылап ылгааның немей төлевирге киирер.

Фабрикага дүк дужаалдазының шынар көргүзүглерин бүгү таварылгаларда Красноярскиниң зона лабораториязының тускай эртемниглери доктаамал хынаар болгаш совхозтарның сонуургалын камгалаар. Республиканың совхозтарындан хүлээп алган дүктү чуггаш, бөлуктеп аңгылаарын ол специалистерниң дорт киржилгези биле чорудар. Олар дүктүң арыг болуруң, бөдүүн, четпес чүүлдерни, дүктү чуганының баазазынга үндезилеп, бир килограмм дүктүң сайгарар өртээн, чаңгыс хойга онаажтыр ортумаа-биле кайы хире дүк кыргып алырын, бир башка хамаарыштыр сайгартынгаң дүктен кирген орулганы тодарадып бүрүткээр.

1986 чылда дорт харылзааларже кирген сес ажыл-агыйларга арыг дүктүң үнериниң боттуг үнелелиниң түңнели 1985 чыл-биле деңнээрге элээн өскен.

Арыг дүктүң хуу-биле үнгениниң таблицазы:

(Бирги колонкада— 1985 чыл; ийигизинде—1986 чыл)

«Хадың»	48,9	56,0
«Кызыл тараачын»	49,6	50,9
«Ээрбек»	49,7	54,7
«Өөк»	50,6	53,9
«Саян»	51,4	51,0
район	50,3	53,2

Ниитизи-биле республиканың сес совхозтарында арыг дүктүң үнери 1.1 хуу, Бии-Хем районда 2,9 хуу өскен.

Черногорск фабриказынче дорт харылзаалыг дүк дужаарынче совхозтарның кирген чаа эгелээшкин болур. Совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери дүктү кыргып турар үеде шын аңгылаарынче, савалаарынче, демдектээринче кичээнгейни салыр болгаш олче чорудар машиналарны дүктү өттүрбес сорулга-биле брезент шывыглар-биле хандырары чугула. Совхозтарның кол бухгалтерлери болгаш зоотехниктери бир-ле дугаарында документилерни чогуур үе-шаанда хандырары эргежок чугула:

1. Мал эмчизиниң шынзылгазы.
2. Хой кыргыыр пунктудан Черногорскиге чедир орук хемчээлиниң райкүүскомнуң болгаш орук-тудуг эргелелиниң танмалар салган шынзылгазы.
3. Ажыл-агыйның чавыс орулгалыының дугайында шынзылга.

Совхоз фабрикаже 115 «а» хевирлиг майыкты беш хууга чорудар.

Дүктү дужааганының соонда фабриканың берген бижиининиң бир хоолгазын райстатка дужаарга, дүктү планга кирген кылдыр киир санаар.

Ажыл-агый бүрүзү фабриканың шилчидип бээри дүк өртээн манаваайн, фабриканың санажылга документилеринде турар бүгү чарыгдалдарын үшта бижиир хүлээлгелиг. Дорт харылзааже шилчээн ажыл-агыйдан хүлээп алдынган дүктүң төнчү санажылгазын дужааган дүктү катап чугаш, сорттап ылгааның соонда кылыр.

Амгы үеде республиканың совхозтары дүктү дорт чедирер талазы-биле Черногорск фабриказы-биле керээлерин чарып алган. Ынчалза-даа чамдык совхозтарның удуртукчуларынга бо херекке чамдык ажыл-агыйлар эм-даа белен эвес дээр хөөннер, чигзиниишкиннер тургулаан. Ол чүл дээрге чаа чүүлдү нептередиринге шаптыктап, бодунуң хууда эрге-ажыын камгалаан, эде тургустунуушкунуң оруунга шаптыктап турар, шын эвес турушту эжелеп турар кижилер-дир. Ажылдың төнчү түңнели дээш бедик харыысалгалыг болуру, чаа чүүлдү нептерединге идепкейлиг киржири, турушттуг хөделири бүгү коллективтерге бир дөмей турар ужурлуг.

Б. БАЛЧИР,
агроүлетпүркүркомнуң мал ажылының талазы-биле килдис эргелекчизи.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

● **ГУБКИН.** Белгород областың бо хоорайының өзүп орар Журавлики микрорайонунда чаа амыдырал хандырылга бажыңы ажыглалда киирген. Ону соңгукчуларның эрткен соңгулдаларда киирген чагыын ёзугаар туткан. Микрорайонда депутаттар бөлүү тудугну эгезинден эгелээш ажыглалга киирерinge чедир контрольду боттандырып келген. Ынчангаш ооң бүгү цехтери болгаш мастерскаялары ажылчыннарга-даа, чагыкчыларга-даа таарымчалыг кылдыр, эки шынарлыг кылдынган.

Трикотаж, даараныг ательелери, идик, шак, радиотелеаппаратуралар септээр мастерскаялар дээш ниитизи-биле 20 ажыг хевирниң ачы-дузазын чоннга чедирип турар.

(СЭТА).

КӨДЭЭ—ХООРАЙГА

Эрткен субботада Кызыл хоорайның рынок девискээринге Тыва АССР-ниң агроүлетпүркүркому ярмарканы организастаан. Аңаа төп зонаның совхозтары киришкен. Кызылчыларга көдээниң ажылчиннери аът болгаш инек эъттерин, дириг дагааларны база хаван оолдарын, янзы-бүрү бараанарны саткылаан.

Ол хүн Октябрьская кудумчузунга аажок хөлдүг болган. Кижи бүрүзү күзээн бараанын садып алыр дээш ээлчегге турганнар. Кызылдың эът комбинады садыглар дамчыштыр колбасаны, инек болгаш хаван дуюгларын, хой эъдин чурттакчы чонга саткан.

Кызыл хоорайның үлетпүр бараанар садыглары чоннуң херегээн чүүлдерни база делгээн. Янзы-бүрү хемчээлдиг хевистерни, кышкы, чайгы идик-хептерни, бажың херекселдерин чонга саткан.

Ылангыя Тожа аттыг, «Шамбалыг», «Ээрбек», «Революцияның чалбыыжы», «Өөк» болгаш өске-даа совхозтар хоорайның чурттакчыларынга дыка хөй чүүлдерни бараалгаткан.

Хоорайның чурттакчы чонунга ногаа аймаан база саткан. Аңаа көк кулчаны, огурецти, койнутту болгаш өске-даа витаминниг чүүлдерни эккелген. Ынчалза-даа чониуң алыксаан чүүлдери эвээш болган. Ылангыя хаван оолдары болгаш куш аймаа чедишпээн. Ол ышкаш тараадан артынчыларны база эвээшти саткан.

Хоорайның чурттакчы чонун аъш-чем болгаш хеп аймаа-биле хандырар дээш кедээниң ажыл-ишчилери ол хүн бар-ла аргаларны ажыглаан. Моон соңгаар ындыг янзылыг ярмаркаларны доктаамал организастаарын хоорайның чурттакчылары республиканың агроүлетпүркүркомундан дилеп турар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Партийжи амыдырал

ЧОГААДЫКЧЫ, ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ

• СЭКП Кызыл хоорkомунуң VI пленуму •

Аңаа «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Хоорkомнуң мооң мурнунда эртип турган пленумнарындан бо пленум онзагай, идепкейлиг байдалга эрткен. Илеткелчи —СЭКП хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов болгаш санал бергеннер бот отчёт кылыр, саналдаар кижилерниң даңзызын тургузуп белеткендирер практикадан чайлап, ажыл-ишчи, шүгүмчүлелчи чугааны кылган.

Найысылалдың ажыл-ишчилери күрүне мурнунга хүлээлгелерин күүседип, эрткен чылын продукция бүдүрер болгаш сайгарар, чүък сөөртүр, садыг база коммунал-амыдырал хандырылга талазы-биле планнарын күүсеткен. Эрткен бирги кварталда бүгү бүдүрүлгелер продукцияны бүдүрериниң, сайгарарының планнарын боттандырган. Тудуг организациялары керээлиг ажылдар планын бо чылын бир-ле дугаар күүседип алган. Транспорт, харылзаа, садыг, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери квартал планнарын күүседип, чылды эки эгелээннер.

Эде тургустунуушкуннуң, чаартылгаларның, социал-экономиктиг хөгжүлдениң чүгле баштайгы базымнары эгелээнин пленумнуң киржикчилери демдеглеп, өйү келген айтырыгларны сайгарганнар.

Ылаңгыя хоорайның экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээрде хөй ажылдакчылар саазын-биле ажылдап, эде тургустунуушкунче оожум кирип, хурал-суглаа, айтырышкыннар-биле кызыгаарланып келген. Оон түңнелинде беш чыл эгезинден бээр хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери керээ болгаш наряд ёзугаар 589 муң рубльдиң продукциязын улус ажыл-агыйынга чедир бербээн. А бирги кварталда социал-культура амыдырал барааннары бүдүрериниң планын күүсетпээн. Экономиканың арга-курлавырларын ажыглаарын үндезини-биле экижидеринче кошкак кичээнгей салганындан үлетпүрде фонд эгидилгези бир чыл иштинде 2, 3 хуу кудулаан. Чаа негелделерге ол ырак-та дүүшпес. Улус өөредилгезиниң, культураның, садыгның база кадык камгалалының материалдыг баазазын хөгжүдүп турары оожум.

Тудуг организацияларында кадрлар дыка оожум эде тургустунуп турар. Олар капитал тудугда сорулгаларны шиитпирлээринче ханылаваан. Эрткен чылын тудуг организациялары күрүне планнарын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсетпээн. Бо чылдың бирги кварталында хоорайда кол фондуларны ажыглалга киирер, капитал салыышкыннарның лимиттерин ажыглаар, тудуг-монтаж ажылдар талазы-биле планнар база күүсеттинмээн. Бо чылын ажыглалга кирер тудуг ажылдарының программазы мурнуку хевээр четпес боттанып турар. Ниитизи-биле ажыглалга кирер 13 объектиниң чүгле үжү бирги кварталда ажыглалга кирген.

Бригада керээзин, ажылдың депшилгелиг аргаларын бүдүрүлгелерде оожум нептередип турар. Ол чугула айтырыгны хөй удуртукчуларның бөү барымдаалап көрүп турары ажылга шаптыктап турар. Үндезин чаартылгалар болбаан. Улуг панелдиг бажың тудуунга бригада керээзиниң дугайында чугаа чүгле саазын кырынга чоруп келген. Тудуг машиналары болгаш механизмнери ам-даа багай ажыглаттынмышаан.

Чижээ, 14-кү механизация эргелелинде суургалыг краннар хонукта 7,8 шак, аар краннар 11,1, экскаваторлар 11,8, бульдозерлер 8,5 шак иштинде ажылдаар. Хоорайда тудуп турар тозан ийи объектилерниң чүгле сезинде ийи, үш объектиге чаңгыс ээлчеглиг ажылдап келген.

«Тыва тудуг» трестиң, өске-даа трестерниң, тудуг организацияларының удуртукчулары ажылчын кадрларны белеткээр, быжыг коллективтерни тургузар талазы-биле ажылды ам-даа эде тургуспаан. Хоорком, тудугларда партия организациялары ындыг четпестер-биле эптежип, ажылды кошкак эде тургузуп турарын пленум демдеглээн. Улусчу тудуг аргазы-биле ажыл оожум. Комсомолчу-аныяктарның кужүг-биле эштир бассейнниг спорт корпузу тударын комсомол хоорkому мынчага чедир холга албаан.

Бо болгаш өске-даа четпестер дээш хоорkомнуң, ооң бюрозунуң, хоорküүскомнуң болгаш найысылалда хөй удуртукчуларның адрезинге шыңгыы шүгүмчүлелдер пленумга болгулаан. Аңаа демдеглээн хөй четпестер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар, чаңгыс черге тапталып туруушкуннар, экономикада хожудаашкыннар дээш партия хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов хууда харысалгалыг. Ажылдың чагырып-дужаар стилинден ол оожум чайлап, хоорай Совединиң күүскомунуң, ажыл-агый органнарының удуртукчуларындан шыңгыы негээрниң орнунга хөй айтырыгларны боду шиитпирлеп, чамдыызын эчизинге чедирбейн келген. Хоорайда ап чорудуп турар хемчеглерниң дээштиин бедидеринче эвээш кичээнгей салдынган.

Ооң уламындан хоорküүскомнуң ажылында шиитпирлээр чогуур айтырыглар хөй. Ооң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмей ажылдың кабинет стилинге чаңчыгып, күш-ажылчы коллективтерге ховар барып, хоорайның энергия хандырылгазын идегелдиг тургузарын хандырары, транспорт ажылын деңдески болдурары, агаар бассейнниң хирлениишкинин чайладыры чергелиг чугула айтырыгларже эки ханылап кирбейн турарын пленумга шүгүмчүлээн.

Ол ышкаш хоорkомнуң ийиги секретары Г. Ш. Моңгуш, килдистер эргелекчилери күш-ажылчы коллективтерниң ажылынче ханылап кирери, айтырыгларны шиитпирлээриниң чаа-чаа аргаларын идепкейлиг тодарадып алыры, кадрларның харысалгазын бедидери, ажыл-херекти эде тургузарынга парторганизацияларга дузалаарын күштелдирери негеттинер дээрзин пленум айыткан.

Хоорkомнуң, ооң бюрозунуң, секретарьларының, килдистер эргелекчилериниң ажылында өске-даа четпестер ниитизи-биле партия хоорkомунуң ажылының стилинге салдарлыг болуп турарын пленумга демдеглээн. Ажылдың кабинет стилинден оожуму-биле уштунуп, хүлээп ап турар шиитпирлер саны кызырылза-даа, ол амдаа эвээш эвес. Удуртукчуларны хоорkомче удаа-дараа кыйгыртыр, ажылдан чардыктырар практика катап дирлип турар.

Кызылдың башкы институдунуң ректору Х. О. Ондар, хоорайның улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи В. К. Воскобоева, «Тыва автотранс» каттыжыышкынында партком секретары В. А. Асонычев, ВЛКСМ хоорkомунуң бирги секретары Ю. Лопатченко, Кызылдың хлеб комбинадының булочка цехинде бригадир Г. С. Ондар олар болгаш өске-даа коммунистер экономикага удуртулганың стилин улам сайзыраңгайжыдар, хоорайның партия, совет органнарының талазындан кадрларга негелдени бедидер, ажылдың демократтыг аргаларын хөгжүдер талазы-биле саналдарны берип, чугула айтырыгларны көдүрүп турганнар.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының директору Д. Б. Бузур-оол пленумга саналынга өөредилгени бүдүрүлге-биле холбаарынга, студентилерге ханы билиг бээр төлээде башкы кадрларның мергежилин бедидеринге, оларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула дээрзин демдеглээн. Филиалда чээрби бир эртем кандидаттары бар, беш чылдың төнчүзүнде оларның саны ийи хире катап өзер болганда, оларже сагыш салыышкын чугула негеттинер. Амгы үениң аныяк специализи компьютер техниказын ыяк шиңгээткен турарын чедип алыры-биле келир чылдан эгелеп аңаа өөредип эгелээрин ол дыңнаткан. Оратор оон ыңай хөй-ниитиниң янзы-бүрү даалгалары-биле чамдык кижилерни чүдүрүп каар чоруктарының чиикээн чугаалап, бо ажылга хөй-ниити организацияларының идепкейин көдүреринче кичээнгейни угландырган.

Хоорайда автотранспорт бүдүрүлгелериниң ажылын үндезини-биле эде тургузар өйү келген. Ында бар машиналар паркы четпес ажыглаттынмышаан. Автомашиналарның оруктче үнериниң планы күүсеттинмейн турар. Ону чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген болгай. Ынчалза-даа көскү базымнар чок. Эртем-техниканың чедиишкиннериниң автобүдүрүлгелерге нептередип турары кошкак. Ам ында 257 бригададан бригада керээзинче кирген чүгле 55. Күш-ажылга киржилгениң коэффициентизинче 22-ле бригада шилчээн.

Үениң негелдезинге дүүштүр партия хоорайда кадрлар-биле ажылга демократтыг эгелээшкинниң калбартылының эге базымнары кылдынган. Ынчалза-даа партия болгаш ажыл-агый удуртукчуларының бодунуң ажылынга бот-шүгүмчүлелчи, массага далыр, олар-биле кады эде тургустуушкунну боттандырар ужурлуг дээрзин пленумга ораторлар чугаалап турганнар. Эрткен чылын болгаш бо чылдың үш айларында эрге-дужаалын шын эвес ажыглааны болгаш боттарының ат-алдарын баксыратканы, өске-даа четпестери дээш удуртукчу он ажылдакчыны ажылындан хостаан, чээрби коммунист удуртукчуларга партия талазы-биле хемчег хүлээткен. Оларның иштинде хоорküүскомнуң ажылчын хандырылга килдизиниң начальниги турган М. А. Барабанова, алгы заводунуң директору турган Ю. П. Черкунов, чуртталга-ажыглал трезиниң эргелекчизи турган Э. Ооржак, чунар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер комбинадынга турган Х. Гаранина, «Кызыл агроүлетпүртранс-2»-ниң АТБ-зиниң начальниги турган В. А. Ханарин олар бар. Удуртукчуларның моральдыг мөзү-шынарын бедидер дээш ажылды күштелдиреринче пленумнуң киржикчилери шыңгыы кичээнгей салганнар.

Кадр курлавырлары-биле ажыл амгы үениң чугула негелдезин турбуже, ол ажыл хөй кезиинде-ле саазын кырында артпышаан. Кадрлар курлавырларын ажыы-биле чугаалажып шиитпирлээр ажылды хоорайда эгелээни байдалды эдип алырынга идигии бээри чугаажок. Арга-мергежилдиг кадрлар хөй, оларны шилиир, комплекстиг көөр, кижизидер. Удуртур ажылдарже ылаңгыя ажылчыннарны, аныяктарны шилиири оожум болуп артпышаан.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эп сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, ону боттандырар дээш партия организациязы, коммунист бүрүзү чогаадыкчы, чаа ёзу-биле ажылдаарының хемчеглерин айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР,
«Шынның» корр.

Көдээниң социал айтырыы

ЧҮГЕ ИЙИ АҢГЫЛ,

азы социал чөптүг чорук дугайында

Бо-ла көрүп чоруурумга, совхозтарның салбырларында суурларның социал хөгжүлдези төптээзинден оранчок хожудап калган болгулаар-дыр. Ындыг фактыларны Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларындан көрдүм. Маңаа чаңгыс-ла чижек кылдыр «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырын алыылыңар.

Чодураа суур Чааты хемниң эриинге, Тывага коллективизация эгелээнден бээр туруп келген. Суур дужунда арыгда чодурааның чечектери шала часкаар ак чайт болу бээр. Ынчангаш ону ынчаар адаан.

1973 чылга чедир маңаа Жданов аттыг совхоз туруп, суур ажыл-агыйның орулгазының шаа-биле база сайзыралдың базымнарын эгелеп олурган. Оон бээр он дөрт чыл эрткен. Шагда-ла туттунган борбак бажыңнарның крышаларында манзалар ирий бергилээн. Хуу-даа, совхоз балансызында-даа турар бажыңнарның крышалары шупту демей. Чаашкынныг чайын чамдык бажыңнар дамдылап турар апарган.

Суурнуң харылзаа бажыңы. Ооң кажан туттунганын орта билир кижи чок. Чүү-даа болза, Чааты унунга сууржун амыдыралдың тавааа салдынып турда, туттунган оран-сава деп чүве даштыкы көрүжүнден илдең. Тавааа черже тырлып кире берген. Соңгалар, эжик кастактарының үстүнде курлар аңгайгылай берген. Эжик аксын эрттир серилей кылган крышаның адагажы ону азып үндүрер деп барган. Кедек, чаачал чер болгаш ындыг-ла боор, крышаның манзалары ирээш, тоглап турар апарган. Почта салбырының бир талакы өрээлинде ооң эргелекчизи М. Бадарчы чурттап олурар. Эрткен чылдың чайы кедергей чаачал болганындан, бо бажың дээвирден дамдылап шаалга кирген. Ындыг үеде аңаа чурттаардан ажылдаары безин берге. Суурда харылзаа салбырының мындыг берге байдалын совхозтуң директору база районнуң харылзаа салбырының эргелекчизи билир. Оран-сава дугайында негелделер, аазаашкыннар хөй удаа солушкан. Чүү-даа болза бо чылын болу бээр деп харыыдан Мария Донгаковнаның сеткили оожургаап. Ындыг бе дээрге, тудуг ажылы ам-даа эгелевээн.

Ийи чүс олуттуг Культура бажыңы мооң мурнунда чылдарда мырыңай буступ дүжериниң кырынга келген. Эрткен чылын ону септеп-селээниңден байдал чүгээртээн. Ындыг-даа болза, фойениң библиотека турар өрээлдиң шалалары аңгагар, кылаш таарга эдилгейнии турар. Ындыгланы машина-техника турар гаражы тар. Кыжын орай рейстен келген механизаторлар, чолаачылар машиналарын даштыгаа хондурар. Ол дугайында чугаа хурал-суглаага каш удаа көдүрүлген. Ынчалза-даа түңнел чок.

Бичии суур. Ол хирезинде мында чурттаалга шөлүнүң айтырыы хоорайда дег берге. Совхоз дужуп, салбыр болу бергенден бээр чүгле алды аал иштиг чаа оран-сава ажыглалга кирген. Башкыларның бажың айтырыы база нарын. Чеди өг-бүле барактарда, харын-даа ийи өг-бүле чаңгыс өрээлде. Амгы хүннерде 27 өг-бүлеге чурттаалга шөлү негеттинип турар. Ооң иштинде дөрт өг-бүлениң кадыының байдалы-биле, чурттаалга шөлүн экижидерин районнуң кадык камгалал ажылдакчылары негелде киирген.

Маадыр-иелер-биле Чааты байлак чер. Он ийи, он үш өг-бүле кежигүннүг Маадыр-иелер колхоз үезинде туткан бажыңнарда тырлып олурбушаан. Чижээ, Дүгер Зоя Кыргысовнаның өг-бүлезинде 13 кижи бар. А бажыңының шөлү 30 дөрбелчин метр. Кижи бүрүзүнге 9-12 дөрбелчин метр чурттаалга шөлү хамааржырын хоойлуда көрген. Ук өг-бүлениң кандыг байдалдыы тайылбыр чокка-ла билдингир ышкажыл.

Эде тургустунуушкун дугайында хөй-ле чугаалажып турар бис. Хурал-суглаага удуртукчулар чон мурнунга отчёдун берип, бодунуң четпес талаларын аажок миннир чорук ам мырыңай чаңчыл апарган. А херек кырында кылдынган чүүлдер, амыдыралда өскерилгелер чок. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң удуртукчулары Б. Седей, партком секретары О. Седии, профком даргазы С. Шивит-оол оларны багай ажылдап турар деп санавас мен. Ажыл-агый орулгалыг, күрүне планнары күүсеттинип турар. Оон өске чүү херек боор дижирлер-даа тыпты бээр магат чок. Ынчаарга ажыл-агыйның удуртукчулары социал чөптүг чорукту канчаар көрүп турарыл? Торгалыг суурга баргаш, мында чаа төлевилел-биле туттунган бажыңнарлыг кудумчуларга азып даа болур. Чурттаалга бажыңнарының тудуу ам-даа уламчылап турар. Ону мактаар боордан башка чеме-хала онаавайн туру мен. Чүгле [illegible] шөлдүг, шээр малдыг, сүт-бараан фермалыг салбырының төвүнүң социал байдалын чаартырын оларның уттуп алганынга бодум хуумда таарзынмас мен.

Удуртукчу эштер Чодурааның ажылчы чону-биле ужуражып, боттарының четпес ажылдарын ажыт-чажыт чогу-биле миннип, чоннуң негелде-хомудалынга аажок дыңнангыр болуп каарлар. А херек кырында аазаашкыннар күүсеттинмээн. Ажыл-херек кырынга эвес, аас-биле эде тургустунуп турар чоруктуң чижээ бо эвеспе?

Совхозтуң Чодураа салбырында социал-амыдыралдың шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары хөй. Ында көдээ Совет күүскомунуң даргазы Н. Дуюгбан-биле чурттакчы чонну ниитиниң ажылынга канчаар хаара тудканын көрдүвүс. Механизаторлар, саанчылар, хойжулар доктаамал ажылдыг. Шанда үрезин арыглалында каш-ла кижи. Ногаада ажылдап турарларны кыш, чай чок Торгалыгже хүнүң дажыглаар. Оон өске суурда кылыптар ажыл чок.

Чааты унунуң шөлдери кара хөрзүннүг. Ногаа, картофель өстүреринге кедергей таарымчалыг. Суг буга-сумун сынмас бадып чыдар. Чонну ажылче хаара тударының айтырыгларын көдээ Совет күүскомунуң даргазы-биле чугаалаштывыс. Аргалар бар. Чүгле оларны ажыглаары совхозтуң администрациязындан хамаарылгалыг. Суур чоогунуң шөлүнге картофельди чүге өстүрүп болбазыл? Ол ышкаш бот-орулга-чарылгалыг звено, бригадалардан тургузуп, ногаа өстүрер чүве болза, чер-даа, агаар-бойдус-даа мында аажок таарымчалыг.

Улуг-Хем район ногаа өстүреринге дуржулгалыг чер болгай. «Улуг-Хая» совхозтуң ногаажыларының дуржулгазын өөренип, салбырга ук ажылды сайзырадыр [illegible], бедик дүжүт магадылалдыг.

Сөөлгү үеде өг-бүле керээзи чер-черде сайзырап келчыдар. Чодураада барык өг-бүле бүрүзү хаванныг. Дуржулга бар-дыр. Бир эвес ажыл-агый ындыг керээ-биле хаван өстүрер болза, эъттиң бот-үнези дыка чиигээр.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төвү Торгалыг, ооң салбыры Чодураа суурларның аразында социал айтырыг ийи аңгы шиитпирлеттинип турар. Аңаа маргышкан даа ажыы чок, ында байдалдар боттары-ла херечилер-дир. Мындыг чөптүг эвес чоруктан эде тургустунуушкуннуң үезинде дарый уштунары [illegible] чугула.

Э. ДОНГАК.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозта Доржу Дандарның хову-трактор отрядында чер ажылынга бедик мергежилдиг аныяк механизаторлар хөй.

Ында Сергей Чамырыкпаевич Ооржак кыжын малчыннарга дузалажыр ажылдарга идепкейлиг киришкен.

Хову ажылынче бо хүннерде механизаторлар кирген. Аңаа барганывыста тарыыр шөл чанынга халдып келгеш, тракторундан дүже халааш кожуг машиназынче маңнады. Улуг дүлгүүрү-биле ээриилдерин дыңзыда каапты. Удавааында часкы шөлдү кылайтыр «дырап» чорупту. 4600 гектар черни тарыырынга белеткежиринге аңаа улуг өөрүшкү.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң механизатору Сергей Ооржак.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Каа-Хем райондан
күш-ажылчы медээлер

КҮҮСЕТКЕН

Каа-Хем район бирги кварталда күрүнеге эът дужаарының планын 150,6 хуу, сүттүүн — 124,3 хуу күүсеткен.

Районнуң ажыл-агыйлары Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур социалистиг чарышка көдүрлүүшкүннүг киржип турар. Квартал планындан ажыр 177,2 тонна эътти, 243,1 тонна сүттү күрүнеге дужааган, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, сүттү болгаш эътти хөйнү бүдүрген, мыйыстыг бода малдың, чылгының, хаванның баш саны өзүлделиг болган.

✦ Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле квартал планы 124,9 хуу күүсеттинген. Планнаттынганы 86,1 муң рубль болза, херек кырында 107,5 муң рубльге ачы-дузаны чедирген.

✦ Районда садыг четкизи ниитизи-биле 3214 муң рубльге бараанны садып сайгарган, азы бирги кварталдың планныг онаалдазын 101,9 хуу күүсеткен. Сарыг-Септиң райпозу эрткен үш айларының планын 102,6 хуу чедирген.

✦ Үлетпүр бүдүрүлгелери ниитизи-биле бараанныг продукцияны бүдүрерин 103,8 хуу, продукция сайгарарын 108 хуу боттандырган.

✦ Сарыг-Септиң ыяш ажыл-агыйы болгаш райүлетпүр комбинады бирги кварталдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандыргаш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

✦ Райүлетпүр комбинады продукция сайгарарының планын 101 хуу, продукция бүдүрерин 114 хуу күүсеткен.

✦ Ыяш ажыл-агыйы продукция бүдүрериниң планын 101,1 хуу, бараанныг продукцияны сайгарарын 100,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин 101,1 хуу боттандырган.

В. Г. Нелюбовтуң удуртканы тудуг ыяжын сөөртүр цех 3200 кубометр планныг турган, херек кырында ону 4200 кубометр чедирген, азы план 31 хуу ажыр күүсеттинген.

В. М. Балчуговтуң ыяш белеткекчилериниң, В. М. Чапишевтиң баштааны чазаныкчылар, В. А. Акимовтуң бондарьлар бригадалары онаашкан планнарын ажыр күүседип, чарышты баштап турар.

Н. ООРЖАК.

ӨӨРЕНМИШААН

Ыяш дилип болбаазырадыр комбинаттың баштайгы ээлчээ Сарыг-Септе бо чылын ажыглалга кирер объектилерниң бирээзи.

Комбинаттың тудуунга мехколоннаның тудугжу бригадазы бо чылын 200 муң рубль ажыг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыры көрдүнген. АКМК-ның бодунуң балансызынга кирер бо комбинатка чүдуктуң баштайгы болбаазырадылгазын чорудар, ыяш дилер, манзалар белеткээр, чазанылга кылыгларын бүдүрүп үндүрер цехтер ажыттынар.

Сарыг-Септиң тудугжуларынга юбилейлиг чылда белен эвес сорулгалар онаажып турар. Оларның амгы үеде доозуп турары тууйбу заводундан аңгыда база-ла нарын тудуг-монтаж ажылдарлыг ыяш дилип болбаазырадыр комбинат. 280 орунныг уруглар сады. 52 орунныг ийи каът гостиница бо чылын ажыглалга кирер объектилери ол.

Септелге-тудуг участогунуң бригадалары гостиница тудуунда ийиги каъттың ханазын салырын орту кирип берген болгаш элээн шуудап ажылдап турар.

Моон мурнунда чылдарда колдуунда ыяш тудуг кылып турган бригадаларга сөөлгү чылдарда тууйбудан тудар апарганы ажылдың чорудулгазын нарыыдадып, тудугжулар ажылдавышаан өөренири негеттинип турар. Ынчангаш бызанчылар дашчының мергежилинге өөренип, амгы үениң негелдези-биле холушкак мергежилди чедип алырының чугулазын боттарының практиказындан көргеннер.

«Улуг Октябрь» совхозта школага улаштыр тудуп турар чаа тудугну бо чылын өөредилге чылынга чедир ажыглалга киирери планда база көрдүнген.

АКМК-дан прораб Т. Л. Стародумованың удуртканы тудугжу бригада ажыглалга кирер объектилерни хуусаазында доозары дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Ылаңгыя Михаил Спирин биле Николай Спирин алышкыларның мурнакчы бригадалары мурнуку одуругда чоруп турар.

ТУРУЖУН САЛБААН

«Көк-Тей» совхоз бирги кварталда сүттү бүдүрер, күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Бирги кварталда план ёзугаар 274 тонна сүт бүдүрер болгаш оон 225 тоннаны күрүнеге садар турган, совхозтуң Көк-Хавак сүт-бараан фермазы херек кырында 275 тонна сүттү саап алган болгаш 231 тоннаны күрүнеге дужааган. Эрткен чылдың ол үезиниң деңнели-биле алырга, күрүнеге сүт садары 2 хуу өзүлделиг болган.

Күрүнеге дужааган сүт колдуунда бирги сорттуң болуп турар.

Ферманың саанчыларының аразында социалистиг чарышка эрткен чылгы республика чемпиону Сергей Бай-Кара кымга-даа мурнатпайн, тиилекчи болуп турар. Бодунга быжыглаттынган бир инектен-не Сергей бирги кварталда 927 килограмм сүттү саган. Ол дээрге чемпион саанчы бодунуң туружун салбайн турарын көргүзүп турар.

Ийиги черде аныяк саанчы Раиса Ондар үнген, ооң көргүзүү чемпионнуудан 99 килограммга-ла ылгалдыг, ол дээрге ийиги чылда фермада база бир шыырак көргүзүг моон соңгаар көстүп келиринче магадылал-дыр. Бирги кварталда фермада бир инектен-не көк-хавакчылар 634 килограмм сүттү алган.

Раиса Ондар эрткен үш айларда 18 тонна планныг турган, херек кырында 23 тонна 222 килограмм сүттү саган.

Фермада саанчылар Махова Моңгуш, Нина Чаламба, Анна Баяндина, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Сара Арандол, Раиса Бай-Кара болгаш оон-даа өске мурнакчылар боттарының ажыл-ижинге бедик мергежилдиглер-дир.

Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур ферманың коллективи күш-ажылчы чедиишкинин улам быжыглаарынга шиитпирлиг ажылдап турар.

Н. ОНДАР.

ЭРГИ КЕЗЕК-БИЛЕ СЕПТЭЭРГЕ...

Он ийиги беш чылдың ийиги чылында Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу 4012 гектар черге тараа культураларын, 2099 гектарга мал чемин тарып өстүргеш, оон багай эвес дүжүттү ажаап алырын ажыл-агыйның чер ажылдыглары боттарының мурнунга салганнар. Тодаргайлаарга, ортумаа-биле бир гектардан-на 10,8 центнер тарааны, 80 центнер кукурузаның ногаан массазын, 65 центнер сенажты, 100 центнер картофельди, 180 центнер ногааны ажаап алыры көрдүнген.

Бо хүннерде 300 тонна кызыл-тасты, 185 тонна арбайны, 11 тонна чиңге-тарааны чажар шынарынга чедир арыглап уруп алган-даа болза, арыглаттынган 320 тонна сула чажарының шынарынга четпес. Мал чеминден 15 тонна рапс, 2 тонна люцерна үрезини белен.

Дагыр-Шемиде хову-трактор бригадазының турлаа бар. Бот-орулга-чарылгалыг бригада 1983 чылда тургустунган. Бригаданың төвүнде янзы-бүрү марканың кожуг машиналарын септээш, беленниң шугумунда чыскаап тургускан. Столовая болгаш кызыл-булуң чугайлаттынган. Бригадада беш Т-150, бир ДТ-75, үш МТЗ маркалыг тракторлар быжыглаттынганын совхозтуң улуг агроному Дамчай-оол Сандүүевич Моңгуш таныштырды.

Бригадир Ч. С. Моңгуш Барыын-Хемчикте септелге-техниктиг бүдүрүлгеге септеттинген МТЗ-50 маркалыг тракторларның септеттингениниң шынарының багайын ажыы-биле чугаалаарга, эрги үрелген кезектерни дедир ол-ла черинге кылганын хомудап, аңаа септеттинген тракторларның бирээзи бригада төвүнге четпейн чыткаш үрелгенин чугаалады.

Чадааның септелге-техниктиг бүдүрүлгезинге септээн Т-150 маркалыг бир тракторнуң маслозу масло насозундан үндүр адар болганындан ону дедир чорудар ужурга таваржыкан.

Чыргакыда Борбак-Тал хову-трактор бригадазында Т-150, үш ДТ-75, алды МТЗ-50 тракторлар быжыглаттынган. Чадааның септелге-техниктиг бүдүрүлгезинде Делег-оол Ооржактың тракторунуң шимчедикчизин үр хуусаа иштинде септеп турарын тракторист хомудап чугаалады. Чүге үр кылдынып турарын тодаргайлаарыска, артык кезектерниң тывылбазы-биле тайылбырлаар болду. Септекчи Чылбак-оол Куулар чаштырыкчыларга, культиваторларга 208 дугаарлыг подшипниктер районда безин чок болуп турарын демдеглевишаан, ажылга саадаашкыннарлыг болуп турарын сеткилинден чугаалаан. Бригаданың төвүнде чунар-бажың, столовая, кызыл-булуң септеттинмээн. Эрткен чылгы хевээр. Көскү агитация база чок.

Улуг-Хову хову-трактор турлаанда байдал Борбак-Тал бригадазындан дээредевес. Столовая, кызыл-булуң, механизаторларның дыштаныр, удуур өрээлдери септеп дериттинмээн. Бригада төвүнде кожуг машиналарын чыскаап тургускан. Ында бир Т-150, бир ДТ-75, беш МТЗ, бир Т-25 тракторлар быжыглаттынган.

Хорум-Даг салбырының хову-трактор бригадазында часкы тарылгага белеткел ажылдары оожум темп-биле чорттунуп турар. Септезе чогуур 4 сеялка, 5 культиватор, андазыннар анаа-ла турбушаан. Бригаданың бригадири турган Валерий Сарыг-оолович Санчаа ажылындан үнүп чорткан. Ооң орнунда кирген Х. С. Моңгуш Чыраа-Бажы суурдан ажылдап кээп турары, ажылды углап башкарарынга таарымчалыг байдал тургустунмааның демдеглээри артык эвес. Хорум-Даг салбырының эргелекчизи В. Д. Ховалыг аныяк кадрлар-биле ажылды чорудуп, дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң складында чыдып турар 700 тонна ажыг минералдыг чемишчидилге чайын хөй чаашкын чагганының түңнелинде үрелип чыдар. Минералдыг чемишчидилгени органиктиг чемишчидилге-биле холуп турган, шөлдерже төп турарын совхозтуң кол агроному Д. С. Моңгуш чугаалап орар.

Ажыл-агый тарамык турган бот-орулга-чарылгалыг дөрт бригаданы каттыштырып, ийи бригада кылдыр эде тургускан. Ол база-ла эде тургустунуушкуннуң база бир эге чадазы-дыр.

Хову турлагларында амдызында көскү агитация астынмаан. Ынчалза-даа совхозтуң чурукчулары плакаттарны, сан-чурагайларны, адрестерни чуруп, белеткеп турар. Олар эм удавас астына бээр. Чедир кылдынмаан ажылдарны чедир кылыр сорулга чер ажылдыгларның мурнунда салдынган.

Совхозтуң чер ажылдыглары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада доозуп, Улуг Октябрьның 70 чыл оюнда бедик дүжүттү алыр дээш ажылдап турарлар.

В. ХОВАЛЫГ.

Тере-Хөл

Чорук демдеглели

1. ҮЖЕН БОЛГАШ ҮШ ЧЫЛ

Улуг орус улустуң чугааларында болгаш тоолдарында «үжен болгаш үш чыл» деп сөс бар. Болганчок-ла таваржыр. Чижээлээрге, тоолдарда аян-чорук, амыдырал-чурттаалга, ажыг-шүжүг ылап-ла үжен болгаш үш чыл үргүлчүлээр. Суг тенек Иванушка изиг печка кырынга үжен болгаш үш чыл дургузунда олуруп кээр ийик. Улуг орус шүлүкчү А. С. Пушкин чонунуң ол чаңчылын чогаалдарынга доктаамал ажыглап чорган. Өлүм чок «Капитан уруунда», «Хөме таварганы» деп эгеге мындыг одуругларны эпиграф кылдыр алган:

Башчыгажымны,
башчыгажымны,
Бараан болган
башчыгажымны.
Үжен болгаш үш чыл дургу
Үүлең барап, бараан
болдуң.

Оон ыңай А. С. Пушкинниң «Балыкчы болгаш балык дугайында» тоолунда база мынчаар бижээн:

Ашак биле кадай ийилээ
Ак-көк далай эриин орта
Үвүр-савыр чер бажыңга
Үжен болгаш үш чыл
чурттаан.

Кижиниң амыдыралынга кандыг-даа солун болуушкуннар, таварылгалар, ужуражылгалар болгаш ужуралдар турар боор-дур. Бодумга тоолда ышкаш ындыг таварылга болду: үжен үш чыл эртекенде Тере-Хөлге чедип келдим. Үжен болгаш үш чыл!

Эң баштай Тере-Хөлге 1951 чылдың күзүнүнде ийи кижи олурар, ынчан «кукурузник» деп адап турган (шыны-биле У-2 дээр боор) бичии самолётка ужуп келген мен. Хензиг-даа бол, ажылчын-даа, дайынчы-даа эт. Тываның эң баштайгы ужудукчузу Чооду Кидиспей Тере Хөлге ындыг самолёт-биле бир дугаар ужудуп кээрге, улуг-биче чон дүүрел, шываганчылар сүт чажып, чамдык эр кижилер аъттарын буу-хаа дедир ээртепкеш шапкылажып турганын ынчан дыңнаан мен.

Кижи аныяанда черле соруктуг, хей-аъттыг болур. Башкы училищезин доосканым соонда, хуваалда комиссиязы менден айтырган:

— Күзелиң чүл? Каяа ажылдаксаар сен?

— Аът, шары, теве мунуп өскен мен. Машинага олурган мен. Чүгле агаарга ушпаан, ийи мунмаан кижи-дир мен—деп, харыылаан мен.

Ынчангаш мени Тере-Хөлче чорудупкан. Тере-Хөлдүң малчыннарының, аңчыларының, ивижилериниң ажы-төлүн эртем-билигге өөредип, үш чыл ажылдаан мен. Сагыжымга эң-не артып калган чүүл болза, ырак-узак черниң төөгүзүнде бир-ле дугаар бөлүк өөреникчилерниң чеди чыл школазын доозарынга киришкеним болур. Бо шагның болбаазын бедиктеринден көөрге, ында кижи кайгаар онза чүве чок, ынчалза-даа ол үениң-биле алырга, Тере-Хөлге төөгүлүг болуушкун болган.

Тере-Хөлден 1953 чылдың чайынында чорупкан мен. Оон бээр мынча чылдар эрткени ол-дур: 30 болгаш 3 чыл...

2. ҮШ ХОНУК

Тере-Хөл баар дээш март эгезиниң чылыг, чырык хүннериниң бирээзинде Кызыл аэропортка чедип келдим. Часкы эртенниң чаагайы кончуг—салгын чидиг, агаар арыг. Чугаажок ужар!

Бөлүк улус арасында таныырым-даа ышкаш, танывазым-даа ышкаш, аныяк эрни көрүп кагдым. Кара алгы хөректээштиг, норка кежи бөрттүг, кирбей кара салдыг. Канчаар-даа көөрге, амгы үениң ёзузу-биле кеттинген эр. Мээң өөреникчим! Адын арай уттуп алган-дыр мен. Шыырап чоор бе, Маады чоор бе?

Боданыр безин чай албаанымда, кижим дораан уткуй келди. Холумдан алды. Мендилевейн чыткаш-ла кирбей салдыг эр чугаалады:

— Күчүр башкымны! Каты учутар хүнүм пуур-ла келген поор. Тере-Хөл чону биле дылдашпаандан бээр үүр полтуңар. Экии, башкы!

Тере-Хөл чугаазының аянындан өөрүшкүм дам барган—бо улус-биле кады чоруур-дур мен, бо эр мээң өөреникчим мүн-дүр.

— Агаар кандыг ышкаш? —деп дегийт айтырдым.

— Ахаар чүүлдүх-түр — деп, амдызында адын сактып четтикпээн өөреникчим харыылады.

Ол арасында Кунгуртуг ужар кижилерни регистрацияже чалаптылар. Турган чон ынаар дүрт кылынды. Өөреникчим меңээ чай бербеди. Сумкамны, документилеримни чүгле ушта сокпады. Үр-даа болбаанда кара салының адаанда диштерин агартыр хүлүмзүрээн базып олур. Демдегледип каан биледимни, самолётче эртер талонумну тутсуп берди. Хөрек хозаан.

Дораан ужар болгаш, бут кырынга чугаалажып тур бис. Өөреникчимниң адын билип алдым: Маады Күнчүн. Өдүрээн часса-даа, хөлүн часпаан болдум. Үжен ажыг чыл ындыг амыр эвес.

Чарлал зал дола берди: «Тус черниң агаарының байдалы-биле Кунгуртуг рейизин 10 шакка чедир соңгаарладып тур».

Ынчаарга ам турган херек чүү боор. Борбак-сарбаавысты туткаш, манаар залдың эң артынга кээп олуруп алдывыс. Ол дээрге мээң саналым чүве. Чүге дээрге Тере-Хөлден үнген оаар үр апарган болгаш, хөй-хөй эштерни, өөреникчилерни-даа уттуп алган, чамдыктарының атшолазынга алдаг-онак. Эпчок чүүлдерге-даа таваржып болгай, баш удур айтыртынып алганы дээре. Сандайларга удур-дедир эптиг олургулап алдывыс. Ол үеде телевизор база дааш-шимээнниг ажылдап эгелээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, өөреникчимни са байысааш олуруптум.

— Егор ашак чок дээн але!

— Ол хөөрхүй-таа шахталаа пархан.

— Семён?

— Ол паса.

— Кирилл?

— Паса-паса.

— Никитаны дыңнаан мен.

— Ол аныяанда-ла. Хадыы пахай. АССР-ниң депутаты чорду.

— Серафим чүнү кылып тур?

— Ол-таа пенсите. Ыншалса-даа чиик-чиик. Мал-таа сүрер, аңнаар, тииңнээр, палыктаар...

— Филимон?

— Максим?

— Анаа, анаа.

Ынчан бир оол маңнап келди.

— Чүхе олурпушаан силер?

— Он шакка чедир соңгаарлаткан—деп бо мен.

— Самолётуңар арлы перти.

Тура-ла халыштывыс. Олбо маңнашкан, кайда боор, агаар ажыттына берген чүведир, хөөрежир дээш чарлалды дыңнаваан болдувус. Самолёттуң изи сооп калган, дыл агарган.

Даартазында, өш-биле демей, агаар баксыраш турупкан. Рейстерни соңгаарладып-ла турар. Дүъш соонда тарадывыс. Ооң даартазында база ынчап хүнзээн. Чүгле үш дугаар хүнде агаар орталанган.

Ындыг хевирлиг, 33 чыл эрткенде, 3 хонук самолёт манааш, Кунгуртуг суурга ужуп келдим.

3. КУНГУРТУГ

Бежен чылдарның эгезинде Кунгуртуг бичии сууржугаш турган. Эге школалыг, үжен шаа бажыңнарлыг. Кижилерни хаара тудуп турар соруунзазы чүгле самолёт хонар шөлчүгеш. Район төвү турган Чыргаланды суур-биле арыгжар арга, чайын болза терге, кыжын болза шанак. Боттаң аъттар, ивилер база бар. Ынчан тере-хөлчүлер машина деп хуулгазын чепсектиң барааның безин көрбээн турганнар. Ол дугайын чугаалаарга, самолёт болза чалгынныг чүве ужа бербейн канчаар, машина деп чүве канчап маңнаар чүвел деп кайгап айтырар.

Үжен ажыг чылдарның дургузунда суур аажок сайзыраан-дыр. Делгем кудумчуларлыг кода хоорай апарган. Ында амгы үениң туруп болгу дег бүгү-ле албан организация, бүдүрүлге черлери, культура одаглары бар: ортумак школа (оңгу класс безин ийи), музыка школазы, ясли-садик, Культура бажыңы, спортзал, эмнелге салбыры, библиотека, 1 үлетпүр бараанарының, 2 продукт аймааның, 1 ном, 1 өртээн чиигеткен бараанар садыы, харылзаа белдири, ажаалга кассазы, амыдырал хандырылга комбинады, столовая, ыяш ажыл-агый чери, манзадилер чер, метеостанция...

Канчап ынчаар таварышкан чүве ийик, мээң соомдарый СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары В. С. Очур-оол, «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн суглар ужуп келген. Ооң-биле кады Чедерниң бот-тывыңгыр артистери база, Часкы хүн-биле кады, аалчылар-биле кады Кунгуртугнуң ындазында байырлал аяны киргени аажок. Кайда-даа чугаа-соот, каткы-итки. Ынчалза-даа ажыл-херек бир дугаар черде чоруп турду.

Кежээ суурнуң Культура бажыңын кунгуртугжулар шыгырт доллур олурупкан. Базар-баар чер чок. Кижилер сценага чедир, ханаларда чыпшыр тургулапкан. Эжиктен безин бакылаан чон бар.

Соңгукчуларга отчёдун бир дугаарында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. О. Оюн берди. Дараазында—Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. С. Очур-оол. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш депутаттар хөйнү кылган-дыр деп билдим, ынчалза-даа чедир кылдынмаан чүүлдер база эвээш эвес. Ылаңгыя санал берген чамдык эштерниң бодалдары хүннүң чугула айтырыгларынга дээп, дүүрээзинни көдүрүп, ажыл-херекти партия, күрүне туружундан көрүп турарын кижи дораан эскерип каар.

Ф. СЕНДИ, чолаачы: школаның бажыңы авария байдалында. 500 олуттуг школа тудар деп турары бичии-дир. Оон хөй олуттуг школа херек.

С. КҮНЧҮҢ, башкы: школада химия, төөгү башкылары чок, химияны шуут өөретпейн турар. Ол канчап болур чүвел? Бистиң өөреникчилеривис дээрге келир үеде малчыннар-дыр. Ындыг турбуже совхозтуң сүт-бараан фермазы-биле школаның харылзаазы кошкак.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга

СОЦИАЛИЗМ: БОДУНУҢ ҮНДЕЗИНИНГЕ ЧААРТЫЛГА

Социалистиг ниитилелдиң дугайында чүгле номнардан номчуп, билип ап болур турган үе ам ырак төөгү апарган. Ону социализмниң дайзыннары дын кара чаңгыс өң байдалдыг — кажан-даа хевээр турар, өскерилбес ниитилел кылдыр көргүзүп турганнар болгай.

Ындыг турбуже, марксизмниң үндезининиң салыкчыларының бирээзи —Фридрих Энгельс кедизинде келгеш, шын болган: ол социализм дугайында ындыг бодалга удурланмышаан, социалистиг ниитилел херек кырында «тургустунган олчаан-на кезээде өскерилбес, кандыг-бир тургузуг эвес... а ону өске кандыг-даа ниитилел тургузуу-биле бир дөмей, үргүлчү өскерлип база чаартыныышкыннарга таваржыр чүүл кылдыр көөр ужурлуг»—деп бижээн. (К. Маркс, Ф. Энгельс Ч., 37-ги тому, 380 арын). Ол чорук бистиң чурттуң дуржулгазы-биле, ылаңгыя кажан СЭКП-ниң салганы ниитилел хөгжүлдезиниң дүргедедириниң сорулгазын шиитпирлеп турар үеде, херек кырында бадыткаттынып турар.

Бөгүн эң-не шынныг, шынчы ниитилел боор турар социализмни тудуп тургузуп алгаш, чоннуң чугаалаары ышкаш чүге «тамчыктыг чаагайы-биле» олуруп турбас чүвел? Херектиң ужуру мындыг боор турар-дыр. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери ниитилелдиң өнчү-хөреңгизи болурунга үндезилеттинген социалистиг ниитилел харылзаалары амыдыралдың бүгү-ле талаларын, ооң иштинде экономиканы хөгжүдеринге таарымчалыг делгемнерни ажыдып берип турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, социалистиг бүдүрүлге хуу өнчүзүрек хөөннерге болгаш холбааларга-даа кинчилеттинип, бектелдирбээн боор турар. Ынчалза-даа кандыг-ла-бир шаптыктаашкыннарның, кинчибектиң чок боор турар чоруу бүдүрүлге боду чайгаар-ла, автомат ёзузу-биле хөгжүүр аргалыг дээни ол эвес-тир. Ынчангаш ниитилел бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң, оларны эргелеп башкарарының болгаш өске-даа чүүлдерниң дугайында, социалистиг ниитилелди үндезилеттинген аргаларны долузу-биле ажыглаарының дугайында үргүлчү сагыш салган турары чугула боор турар. Бир эвес ынчанмас болза, ниитилел амыдыралынга моондактаныышкыннар, чаңгыс черге таптаар болуушкуннар тургустунар, экономиктиг болгаш социал айтырыглар айыылдыг хемчээлинге чедир чидиглени берип-даа болур. Ол дугайын ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның дуржулгазы база херечилеп турар.

СЭКП совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң перспективаларын эртем ёзузу-биле тодараткан болгаш партия Программазының чаа эдилгезинге бодунуң XXVII съездизинге оларның дугайын билдиңгири-биле айыткан.

Ол бодунуң-на ажыл-чорулгазын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көөр аргалыын илередип, чүгле чедип алдынган чедиишкиннерден эвес, харын база четпестерден-даа түңнелдерни кылган. Партияның тургузукчузу В. И. Ленин кажан-даа ынчаар кылырын өөредип чораан болгаш партия ооң чагыгларынга шынчы-даа боор турар.

Бо чылдың январь төнчүзүнде болган СЭКП ТК-ның Пленумунга холбаштыр дыка хөй чурттарның солуннары совет ниитилелдиң амыдыралында «революстуг эргилдени» демдеглеп турар. Шынап-ла, Пленумга 70 чылдарда болгаш 80 чылдарның эгезинде чуртка кылдынган частырыгларны херек кырында ханызы-биле, шыңгыы анализтеп көрген. Ол частырыгларның түңнелинде хөгжүлдени доктаадырының механизми тывылган болгаш ол ниитилел дептилгезиниң темпизин оожумнаткан турган. Ол ышкаш ажыл-агыйны чорударының экстенсивтиг арга-методтары, социалистиг демократияның, эргелеп башкарылганың органнарының ажыл-чорудулгазының шыңгыы четпестери база салдар чедирген. Ынчангаш хөгжүлдени доктаадырының механизмин буза шапкаш, ону чаа — социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң дээштиг механизми-биле солуур херек деп Пленумга тодаргайы-биле чугаалаан.

Амгы үеде бистиң чуртта хөй талалыг эде тургустунуушкун чоруп турар. Ооң үнген дөстери— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүдүш-байдалында боор турар. СЭКП ТК-ның Пленумунга М. С. Горбачевтуң демдеглээни-биле алырга, ооң эчие сорулгазы—ниитилел амыдыралының бүгү талаларын ханызы-биле чаартыры, социализмни ниитилел организациязының эң-не амгы үениң овур-хевиринче киирери, ооң кижини хүндүлеп көөрүнүң — гуманистиг күчү-шыдалын, аргаларын эң долузу-биле тодарадыры боор турар.

Хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң эртем-техниктиг баазазын шалыпкыны-биле чаартырын хандырары эргежок чугула боор турар. Чуртта машиналарның болгаш дерилгелерниң чартык кезиин чаартырынче эвес, а улус ажыл-агыйының бүгү адырларының техниктиг эде тургузуушкунунче угланыышкынны боттандырып чорудуп турар.

Экономиканы эргелеп-башкарарын эде тургузар чорук социалистиг ниитилелди моон соңгаар улам-на сайзыраңгайжыдарынга идиглиг болур. Ооң кол угланыышкыны — бүдүрүлгелерниң эргелерин болгаш тускайлан чоруун хары угда калбартып, оларның харыысалгазын бедидип тургаш, эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринге төпчүткен эгелерни быжыглаары боор турар. Шуут-ла бүдүрүлге черинге, күш-ажылчы коллективтерге демократияны калбартып, хөгжүдери онза ужур-дузалыг боор турар. Бүдүрүлге черлериниң долу бот-орулга-чарылгаже, бот тарын боттары акшаландырарынче, чарыгдалдарны боттары дедир эгидеринче шилчип турарының үезинде ол ам быжыг экономиктиг үндезин боор турар. Мындыг байдалдарда бүдүрүлге бүрүзүнүң экономиктиг болгаш социал программалары чүгле удуртукчуларының кабинеттеринге ажылдап кылдынмас апаар болгаш, анаа бүгү коллективтиң киржилгезин негээр, ажылчы чоннуң бот эргелел-башкарылгазын калбартып, хөгжүдерин чугула болдуруптар апаар. Ооң-биле холбаштыр бүдүрүлгелерниң болгаш оларның адырларының удуртукчуларын соңгуур чурумну доктаадып киирип турар. Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлу демократчыдылгага улуг рольду ойнаар. Ооң төлевилелин февраль айның эгезинде бүгү улус чугаалажып көөр кылдыр парлааны билдиңгир.

Советтерден (бистиң чуртувустуң политиктиг үндезиннери) эгелээш, хөй-ниитиниң организацияларынга чедир— ниитилелдиң политиктиг системазы база чаартынып турар. Бүгү-ле чүүлдерниң чарлыг, билдиңгир болуру, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел база калбарып, хөгжүп турар. Албан-дужаалдыг кижилерниң ажыл-чорудулгазын контрольдап, хынзарының деңнели бедип турар. Социализмниң чугула чүүлдериниң бирээзи болур бүгү демократтыг хевирлерни улам-на хөгжүдери — улустуң социалистиг ёзу-биле бот-эргелелин улам ханыладырынче СЭКП-ниң амгы үеде угланыышкынының кол сорулгазы боор турар.

Партия бодунуң ажылын чаа ёзу-биле эде тургузарынче чүткүп турар. Ындыг эде тургустунуушкунда кол-ла чүүл болза, кижилерниң негелде-херегледин, сонуургалын эки билири, оларны политикага шыны-биле көргүзүп, чоннуң күзел-соруун, чүткүлүн илереткен шиитпирлерни амыдыралга боттандырып чорудары дээш улам идепкейлиг демисежири боор турар.

Материал-бүдүрүлге баазазы кандыг-даа болбаазыраңгай, быжыг болза, ол бүдүрүкчүнүң бодунуң — кижиниң чогаадыкчы аргаларын илеретпеске ажыы чок болур. Кижи дээрге социалистиг ниитилелге кичээнгейге хаара туттунган, ооң төвүнге турар ужурлуг. Ынчангаш экономика, социал тала-даа, харын база бүгү ниитилел амыдыралы-даа ону бүгү талазы-биле хөгжүдеринче угланган болур болгаш кижи бодунуң ээлчээнде бодунуң шыдаар аргаларын ниитилелдиң эрге-ажыктарынга дүүштүр улам калбаа-биле, идепкейлиг ажыглаар хүлээлгелиг. Бодунуң шыдаар аргаларын долу хемчээлдиг ажыглап, ажылдаары болгаш кылган ажылының саңынга база шынарынга дүүштүр алыры — социализмниң үезинде социал шынныг чоруктуң эң тодаргай формулазы, чижээ ол боор турар. Совет ниитилелде амгы байдалды ап көөрге, социал шынныг чоруктуң принциви амыдыралга улам-на долузу-биле боттанып турары тодаргай боор турар. Ак сеткилдиг, кызымаккай ажылды үнелеп көөрү экижээн, ажылдакчыларның чамдык чергелериниң күш-ажылының ат-алдары бедип турар апарган. Ажыл төлевирин деңней көөр чоруктуң таварылгаларынга болгаш чамдык хамаатыларның хоойлу-дүрүм үреп, күш-ажылчы эвес ажык-кончаа алыр чоруунга удур демисел чоруп турар. Ол бүгү улустуң моральдыг угаан-бодалын улам быжыглап турар.

Кижилерниң амыдырал-чурттаалгазының мөзү-шынар талазын үргүлчү чаартыры, оларның буруңгаарлаашкынынга чаа-чаа идигни кылыры негеттинип турар. Кижилерниң ниити билииниң деңнелин бедитпишаан, өөреникчилерниң профессионал белеткелин экижидер ужурлуг школа реформазын (бүгү улустуң чугаалажып көргениниң соонда) боттандырып чорудуп турар. Ол ышкаш база-ла бүгү улустуң чугаалажып көргениниң соонда, дээди болгаш ортумак тускай өөредилгени эде тургузарының кол угланыышкыннары чүүлдүг деп хүлээп көрдүнген.

Совет ниитилелде бүгү-ле чаартылгалар чогум-на социализмге, ооң бодунуң үндезининге даянгаш чоруттунуп турар. Ол болза, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының эде тургустунуушкунну «рынок» ёзузунга, тодаргайлаарга, капиталистиг экономиканың ёзузунга эвес, а демократтыг централизмниң социалистиг принцивинге үндезилээш, боттанып турар дээни ол-дур. Ол ышкаш социал политика чүгле хереглекчи, алыр-чиир дээр ёзуга эвес, а кижилерниң угаан-сарыылдыг херегледерин улам долдур хандырарынга чедирер болгаш ол кижиниң бүгү талалыг хөгжүп-мандыырынче угланган болур ужурлуг.

Частырыгларны эдип шыдаар аргалыы, чаа-чаа туруштарны дилеп, тыварынче чүткүл социализмниң болун боду-ла чаартыр талазы-биле чарылбас шынарын практика кырынга бадыткап турарын СЭКП ТК-ның январь Пленумунга демдеглээн. Ынчангаш чаартылга, эде тургустунуушкун — диалектиканың дүрүмүн ёзугаар — аксымнаашкынның, эрги чаңчылдарның, консерватизмниң, бюрократизмниң шаптыктаашкынныг күштеринге удур демисел-биле чоруттунуп турар-дыр. Чуртта эгелээн чаартылгалар улустуң күзел-соруунга дүүшкен, ону барымдаалаан болгаш олар ам доктаавас-даа. Оларның түңнелдери совет ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалы болур ужурлуг. Ынчан амыдыралдың бүгү талаларынга социализмниң артык күштүг болгаш аргалары улам-на долу хемчээлдии-биле көстүр апаар. Чогум-на ооң-биле 1917 чылдың Октябрьның эгезин салганы ажыл-херээниң шынныы болгаш өндүр чаагайы улам-на чаа күш-биле бадыткаттынар.

Александр КРУХМАЛЕВ,
философия эртемнериниң доктору. (ПМА).

Делегей медээлери

АТОМНУГ ЭНЕРГЕТИКА

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Юрий Трушинниң дамчытканы болза: «Дукованы» атомнуг электростанцияда чехословак болгаш совет специалистер ооң сөөлгү дөрткү блогун тударын доозуп турар. Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдуруп, олар станцияның дөрткү блогун төлевилеттинген хуусаазындан неделя бурунгаар шенелделерге дужаар хүлээлгени бодунга алганнар.

ЧССР-де атомнуг энергетиканың хөгжүлдези дүрген темпилер-биле чоруп турар. «Темелин» болгаш «Моховце» АЭС-терни тудуп турар. Ниитизи-биле бо чылын чехословак энергетиканы хөгжүдеринге он миллиард кронну үндүрген. Оларның чартыындан хөйүн АЭС тударынга үндүрер.

СЭТА-ның корреспондентизинге атомнуг энергетика талазы-биле чехословак комиссияның даргазы Станислав Гавелдиң медеглээни-биле алырга, бүгү ажылдап турар АЭС-тер көрдүнген чурумунуң аайы-биле, айыыл чок чоруктуң бедиткен хемчеглерин сагып ажылдап турар. Оларның коллективтери электроэнергияны бүдүрериниң планын күүседип турар. Чурттуң экономиказының дүрген хөгжүлдезин хандырып турар атомнуг энергетиканың ынаныштыг баазазын Совет Эвилелиниң дузазы-биле тургузуп алганынга Чехословакия чоргаарланып турар деп, С. Гавел онзалап демдеглээн.

АФГАНИСТАНДА БАЙДАЛ

КАБУЛ. Эрткен каш чоокку хүннерде Пакистандан болгаш Ирандан элээн каш он афган өг-бүле чанып келген. Нангархар, Фарах болгаш Джауздждан провинцияларда тус черниң эрге-чагыргалары дедир чанып келгеннерге дуза көргүзүп, оларны чурттаар бажыңнар-биле хандырган. Оларның төрээн чуртунче ээп келир оруу берге болган. Ында кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Афганистанче баар оруктарны Пакистан эрге-чагыргалар хаап алган. Иранда «Ислам революцияның камгалакчылары» дескен афганнарның лагерьлерин бүзээлеп алгаш, мегелеттирген улустарның төрээн чуртунче ээп келиринге шаптыктап турар.

Фарах провинциядан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, улус төлээлекчилериниң чөвүлелиниң күүсекчи комитединиң аңаа болган хуралынга эптежилге программазын боттандырып чорудар талазы-биле ажылдың түңнелдерин үндүрген. Эрткен үш айларның иштинде провинцияда, уездилерде болгаш кишлактарда эптежилге талазы-биле 60 комиссияларны тургускан. Ол-ла үениң иштинде даштыкыдан ол провинцияже барык дөрт чүс хире өг-бүле ээп келген. Чазакка удур дөртен бөлүктер-биле боо-чепсектиг демиселди соксадырының дугайында протоколга ат салган болгаш он ийи бөлүк-биле чугаалажыышкыннарны чорудуп турар.

АДР-ниң чурттакчы чонунуң төгүүшкүнүн соксадырынче угланыышкынны деткип турар. Чижээлээрге, Кабул провинцияда Шакардара уездиниң тараачыннары айыыл чок чорук органнарынга экстремистерниң бөлүүнүң боо-чепсек складын айтып берген.

Чуртта эптежилге политиказының сураглыг болу бергени өске багай фактылардан база көстүп турар. Чазакка удур бөлүктерниң бөдүүн кежигүннериниң болгаш чурттакчы чоннуң Афганистанда боор турар чаа чорудулгаларның алыс утказын билип турары контрреволюцияның удуртукчуларының калчаараашкынын болдуруп турар.

Төп Аффика Республиканың найысылалында мурнуңда Төп Африка Империяның хааны чораан француз армияның капитаны турган Бокассаны буруудадып шиидип турар. Дүжүр октаттырган императорну өлүрүүшкүннер, күчүлээшкиннер, күрүне акша-хөреңгизин оорлааны, каннибализм болгаш өске-даа кем-херек үүлгедиишкиннерин кылганы дээш буруудадып турар.

Бо удаада 1979 чылда болган ханныг болуушкуннар дугайын көрүп турар. Ынчан январь дүнелериниң бирээзинде Бангиде Нгарагба дээр кара-бажыңдан 26 бичии уругларның өлген мага-боттарын сөөрткен чүък машиназы үнүп келген. Хоо[illegible] «[illegible]мээчи школачыларның дугайында херекти» ынчаар дооскан. 1979 чылда Бангиге чоннуң чыскаалы болган. Бокасса чыскаалганнарны боолаарын дужааган. Ырак-та-ла долу эвес сан-түң-биле алырга, хоорайның кудумчуларынга полицияның болгаш солдаттарның октарындан 13 кижи өлүрткен, он-он кижилер балыгланган. Чүс хире школачыларны кара-бажыңнап каан. Олар аар өртектиг форма хептин кедеринге удурлашканнар. Ол хепти императорнуң кадайларының бирээзиниң фабриказынга даараан.

17 бичии уругларны Бокасса боду хилинчектеп өлүрген. Өскелерин араатанныг таңныылдар [illegible] шыдаваан. «Өлүм фабриказының» өске хоругдаттырганнары ис чок чиде берген. Мурнуңда судка херечилер кара-бажыңче ой-ойлеп император ордузундан чүък машиназы кээп турган болгаш ол машина өлген кижилерниң ам-даа сооваан мага-боттарын чүдүрүп ап турганын көргүскеннер. Бокассаның чурттап турган черинин соодукчуларындан кижиниң мага-бодунуң үзе шапкылап каан кезектерин тып алган. Мурнуңда хаан чораан кижиниң болгаш ооң дузалакчыларының каннибалисчи сундулуунга таварышкан ээзэш-ле дээрге он кижиниң аттары билдиңгир.

ЧУРУКТА: мурнуңда император чораан кижи буруудаттырганнарның сандайында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Хамааты камгалалы

ӨРТТҮ БОЛДУРБАС

Өрт—улус ажыл-агыйынга, өг-бүлеге, арга-арыгга улуг когарал чедирер айыыл-халап. Ол дугайын кижи бүрүзү эки билир чүве болганда өрттүң аар уржуктарының дугайында хөй тайылбырның хереэ чок. Кол-ла чүве ону болдурбазының эргежок чугула хемчеглерин билип алырында.

Күш-ажылчы коллективтерде өртке удур хемчеглерни ажылчыннарның калбак киржилгези-биле организастап чорудуп турар. Оон аңгыда өртке удур камгалал органнары, эки тура өрт дружиналары, шериг кезектери улуг ажылдарны кылып, өрт болган таварылгада практиктиг дузаны чедирип турарын билир бис.

Өрттү болдурбазынга баш удур чүнү билип алыр ужурлуг бис? Чурттаалга бажыңнарын, школа дээш оон-даа өске объектилерни тудуп эгелээриниң мурнунда, аргалыг-ла болза, өртке удур туруштуг, белен өрттенмес демир-бетон, тууйбу дээн чижектиг материалдарны ажыглаазы эки. Чурттаалга бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны тударының төлевилелин кылырда, өрт болу берген таварылгада өрт хыналдаларының азы звеноларының ажылдаарынга шаптык болбазын дээш подъездилерин чадаларны, даштыкы эжиктерни таарыштыр кылырын шалывылап өөренип көрген турар ужурлуг. Херим иштинге суг куткан демир досхаарларны, краннарны, элезин, шлак, кургаг довураа урган хааржактарны, кочал, демир-хүүрек, балды болгаш оон-даа өске херекселдерни өрт өжүрериниге кезээде белен байдалга тургузары чугула. Ол ышкаш херим иштинде, бажың чанында, бажың дээвириниң адаанда хос черде кывыычал бок-күзүрүмну ескээр чайладыр, ындыг черлерни доктаамал арыг-шевер тургузарынче чурттакчы бүрүзү сагыш салыр херек. Чурттап орар бажыңын азы квартиразын өрт айыылындан камгалаарда (өрт өөскүй берген таварылгада) баштай кывыычал—керосин, газ болгаш өске-даа чүүлдерни чайладыр, дүрген чалбыыштаныычал соңга көжегелерин, стол шывыгларын, хевистерни, идик-хеп аймаан, саазынны дүжүргеш чайладыр.

Өрттүң болу бээриниң чылдагааны хөй. Чылдың изиг үелеринде аңнап, балыктап, каттап, тооруктап чораш одаг ажыглааш, чоруурда одаан чедир өжүрбейн, ол хевээр каантар, чүве тоовас кижилер база бар. Хенертен хат-шууурган келгеш, артып калган көстү буруладыр үрүпкеш, кургаг сиген, ыяш аразынче киир хадыптарга, өрт өөскүп үнер.

Чыл санында апрельдиң 15-тен октябрь 15-ке чедир арга-арыгже чурттакчы чоннуң, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның база ийи, чаңгыс кижилерниң ыяш ажыл-агый органнарындан чөпшээрел, эрттирилге бижик чок кирери хоруглуг деп чурумчуткан турбуже, ону хажыдып бээр чоруктар ам-даа бар.

Эрткен чылын Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарының девискээринге янзы-бүрү чылдагааннардан хөй удаа өрт-халап болгулаан. Сөөлгү үеде өртке удур демиселди өрт камгалал черлериниң ажылдакчыларының шыңгыы хайгааралга алганындан өрттү болдурбазының талазы-биле хыналдаларны, рейдилерни чорудуп турарындан чер-черге өрт үнер таварылгалар эвээжээн. Кайы-даа районда чурттакчылыг суурда хамааты камгалалының штабтары тургустунгулаан болгаш ында өртке удур камгалал ажылын чорудар өрт звеноларын, бөлүктерин, командаларын тургузуп, оларны өрт өжүрер херекселдер, машина-техника-биле хандырып турар. Ынчангаш чыл санында улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга өрт-халап болган таварылгада практиктиг дуза чедирери-биле, өрттү болдурбазының, ооң-биле демисежириниң ажыктыг аргаларының дугайында өөредилгелерни республиканың хамааты камгалал курстарынга эрттирип келген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң республиканың Ыяш ажыл-агый министерствозу, улус депутаттарының район Совединиң күүскомнары, республиканың хамааты камгалал штавы-биле кады 1987 чылда өртке удур хемчеглерни боттандырып чорудар дугайында тускай доктаалды хүлээп алган болгаш Тыва АССР-ниң девискээринге 1987—1990 чылдарда өрт-халапты болдурбазының база ооң-биле демиселди күштелдирип турарының талазы-биле хемчеглерни бадылаан.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалынга хамаарыштыр чарыштыг районнарның концерттеринге Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр артистери солун программалыг концерт номерлерин көрүкчүлерге бараалгаткан болгай.

Ол концерттен көргүзүг — районнуң Культура бажыңының ажылдакчылары Елена болгаш Николай Дондувайлар (чурукта) «Аныяк хойжуларның ырызын» күүседип турлар.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

«МУРНАКЧЫ» ТИИЛЭЭН

Шуй ортумак школазының спорт залынга районнуң коллективтер аразынга райкүүскомнуң кубогу дээш волейбол маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа эр улустуң 12, херээжен улустуң 8 командалары киришкен. Ниитизи-биле маргылдаа организастыг эрткен. Районда волейболга хандыкшылдыг, мергежилдиг спортчуларның саны өзүп турарын маргылдаа көргүскен. Кайы-даа командада чараш аргаларны көргүзүп, аваангыр-кашпагай ойнап турарлар бар.

Ийи хүн үргүлчүлээн чидиг демиселдиң түңнелинде эр улустан «Мурнакчы» совхозтуң командазы тиилээн. Ийиги, үшкү черлерни Тээлиде тудуг-септелге участогунуң, Тээли ортумак школазының командалары тус-туста ээлээннер.

Херээжен улустан база-ла «Мурнакчы» совхозтуң командазы бүзүрелдиг тиилелгени чедип алган. Ийиги черни «Кара-Хөл» совхозтуң, а үшкүзүн район төвүнүң командалары үлешкеннер.

Маргылдааның эң эки ойнакчыларынга тускай шаңналдарны, тиилекчи командаларга райкүүскомнуң шилчиир вымпелдерин тывыскан.

И. СЕДИП-ООЛ.

ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ: күш-ажылга кижизидилге

ХАНДЫКШЫЛ-БИЛЕ

Школа реформазының кол угланыышкыны өөреникчилерни күш-ажылга дадыктырып, оларның бот-башкарылгазынче кичээнгей салыры болур. Бо айтырыг талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң Бажың-Алаак ортумак школазы багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Ында күш-ажылдың кичээлдерин хоочун башкы Идам Чинзеевич Ооржак билдилиг эрттирип турар. Ол кичээл эрттирериниң мурнунда белеткел ажылын ыяк чорудары чаңчыл болу берген: технологтуг карточкалар, янзы-бүрү кылыглар кылырда материалдарын баш удур белеткеп, өөреникчилерниң ажылчын туружун хынап алыр.

«Улус чырыдыышкынының тергиини» херек демдээниң эдилекчизи И. Ч. Ооржак бодунуң күш-ажылчы базымнарын Таңды районнуң Кочетово суурунуң ортумак школазынга пионер вожатыйлап эгелээн. Аңаа Идам Чинзеевич баштай автомоделированиениң, оон соонда авиамоделированиениң бөлгүмнерин удуртуп турган. Техникага, уран чүрүлгага сонуургалдыы база хамаарышкан ажылынга ээ харысалгалыг чоруу башкының бо бөлгүмнерин эки деңнелге эрттирериңге дузалыг болган. Ам И. Ооржак 36 чылдың иштинде Тываның аңгы-аңгы булуңнарынга ажылдап келгени бо. Кайы-даа школага барганда, Идам Чинзеевич баштай-ла техникага хандыкшылдыг оолдарны эвилелдеп, оларның-биле кады ажылдап эгелээр. И. Ч. Ооржактың техникага хандыкшылдыг өөреткен сургуулдарының саны хөй. Оларның аразында Германн Демократтыг Республикада ужар чүүлдүң майору болуп ажылдап чоруур Михаил Сарыг-оолду, Чадаананың почта начальниги Дмитрий Донгакты болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Сөөлгү он ажыг чылдарда И. Ч. Ондар Бажың-Алаак ортумак школазында күш-ажыл башкызы болбушаан, үш бөлгүмнү удуртуп турар. Башкының удуртуп турар бөлгүмнериниң сургуулдары чылдан чылче мергежилин бедип, район, республика чергелиг маргылдааларга шаңналдыг черлерни ээлеп келген. Ооң мындыг чедиишкиннииниң чылдагааны чүдел дизе, ол республиканың школаларының бөлгүм удуртукчулары-биле доктаамал харылзааны тутпушаан, арга-дуржулга солчуру-биле ол-бо школаларга удаа-дараа чедип турарында.

1986 чылдың апрель 10-11 хүннеринде Бажың-Алаак школазының баазазынга Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарның автосудомоделистериниң аразында маргылдааны эрттирбишаан, семинар-практикум организастаан. Бо семинарга республика чергелиг маргылдааларның киржикчилериниң удуртукчулары Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык школазының башкызы С. Б. Кужугет, Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр школазының күш-ажыл башкызы Д. Ш. Түлүш дээш өске-даа башкылар дуржулга солчуп, бот-боттарынга ажыктыг сүмелерни бергеннер.

Идам Чинзеевич кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турар. Ылаңгыя И. Ч. Ооржактың чоокта чаа ол школаның баазазынга болган директорларның семинар-практикумунга эрттирген техниктиг күш-ажыл кичээлин демдеглевес аргажок. Кичээлди эрттирерде башкы баштай-ла өөреникчилерниң кеттингенинден эгелээш, ажылчын туружун канчаар белеткеп алганын, ажылга ажыглаттынар материалдарның болгаш эт-херекселдерниң шуптузун хынамчалыы-биле хынап көрүп алган. Дараазында кичээлдиң чорудуун кончуг хынамчалыг эгелээн. Бо кичээлге оолдар бичии хемчээлдиг хүлүзарның хымыжыын 0.2 мм-ниң демиринден кезип тургаш белеткеп кылган. Оон аңгыда башкы маңаа технологтуг карточканы кончуг чогумчелиг ажыглаан. Ону өөреникчи бүрүзүнүң ажылчын туружунда дараазында схема ёзугаар салыр черлеринче салып каан: 1. Кылыр чүүлдүң ады, 2. Методиктиг сүме, 3. Кылыгның шыйыы, 4. Ажыглаар херекселдери.

Өөреникчи бүрүзү бо карточканы сагып тура, 45 минута иштинде ол херекселди кылып четтигиптер болган. Бо янзылыг кичээлдерни Идам Чинзеевич чаңгыс эвес удаа эрттирип, башкыларга ажык кичээлдерни берип турар.

И. Ч. Ооржак сөөлгү үеде өөредилге кабинеттерин бо шагның негелдезинге дүүштүр дериириңге улуг-хуузун киирип чоруур. Оон аңгыда школаның иштики, даштыкы каасталгазын кылырынга база дузаны чедирип турар. Школада ыяш кылыглары-биле ажылдаар мастерскаядан аңгыда металл болбаазырадып кылыр тускай кабинетти каастап дерзэн. Ыңда кичээлдерни бедик деңнелге чедимчелиг эрттирип турар.

Школаның коридорунда профугланыышкынның стендизин таарымчалыг кылдыр дерзэн. Бо стендиниң материалдарын ханадан дүжүргеш, туралаан кичээлге ажыглап болур кылдыр кылганы башкы бүрүзүнге артык үе чарыгдавас, улуг ажык-дузалыг. И. Ч. Ооржак школада профугланыышкын чөвүлелиниң херигүү. Өөреникчилерге ажылдың үнелиниң болгаш ажыктыының талазы-биле тайылбыр ажылын үргүлчү чорудуп турар. Ооң кол кичээнгейи школачыларның хөй-ниитичи ажыктыг күш-ажылынче угланган. Техниктиг күш-ажыл кичээлдеринге столдарны, сандайларны, ыяш хүүрек, хетпе, хүлүзарлар болгаш хүл-тыртарларны боттарының хирс-шаа-биле бүдүрүп, малчыннарже үндүр садып турарлар. Бо чорук мастерскаяның болгаш школаның материалдыг баазазын быжыглаарынга идигни берген. Бо кылыгларның сайгарылгазын школада профэвилел комитеди боттандырып келген. Ынчангаш өөреникчилерниң киирген хереңгизи-биле кылыгларга ажыглаар чиг-этти организациялардан садып ап турар.

Идам Чинзеевич бодунуң мергежилиниң бедидериниң талазы-биле бот-өөредилгезин чедиишкинниг боттандырып чоруур. Башкының чымыштыг ижин уламчылаанда бээр ол дөрткү он чылче чоокшулаза-даа, бодунуң шилип алган мергежилинге ээлиг ээ болуп, эгээртинмес энергиязын өзүп орар чалыы салгалдың күш-ажыл кижизидилгезинге харам чокка бээрин уламчылап чоруур.

О. ШҮҢНЕЙ.

Шуйдан ийи чагаа

ХООЧУННАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Бай-Тайга районнуң Шуй суурга дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының чөвүлелин организастап тургусканда бээр үр болбаан. Чөвүлелдиң президиум хуралынга ажыл планын кварталдап чогаадып тургузуп турар. Ап чорудар хемчеглерниң кол угланыышкыны— аныяктар ортузунга кижизидилге ажылы.

План ёзугаар чоокта чаа суурда хөй-ниити организацияларының киржилгези-биле хоочуннар чөвүлели аныяктар-биле хоочуннарның дыштаныылга кежээзин организастап эрттирген.

Кежээ эгелээриниң мурнунда клубтуң залынга тыва ырларның аялгазы, каргыраа, сыгыт чаңгыланып, чыылганнарның сеткил-хөөнүн өөртүп турган.

Тыва улустуң эки чаңчылдарының дугайында беседаны хоочуннар чөвүлелиниң даргазы М. Салчак чыылганнарга кылып берген. Ооң соонда Шуй ортумак школазының 9«б» класының өөреникчилери концерт көргүскен.

Кежээниң программазын ёзугаар кырганнар биле аныяктар кажыктап, чинчи чажырып, тевектеп ойнаан. Ол оюннарга ойнаарының аргазын кырганнар херек кырында күүседип тургаш, айтып берип турган. Кажык адарынга пенсионер херээженнерден С. Аракчаа, кажык шашпырынга башкы С. Салчак олар тиилекчи болган.

Кежээниң канчаар эрткенин түңнеп тура, идепкейлиг киришкеннерни адап, мактаан. Кежээ аныяктарның ниити танцызы-биле доозулган.

Суурда хөй-ниити организациялары-биле демнежип тургаш, дыштаныылга кежээлерин, ужуражылгаларны болгаш оон-даа өске хемчеглерни организастажып эртиржирин чөвүлел планнап турар.

С. МАЙНЫ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ

28 ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Хамелеонның оюну». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.45 — 10.50 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—XXI чүс чылче аян-чорук. Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 17.15 — «Узун сандай». Мультфильм. 17.25 — «Сагындырыг». Чернобыль АЭС-ке болуушкуннарның болгаш айыыл-халапты чайлатканының хемчеглериниң дугайында док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.35 — М. Горькийниң шиилери. «Мещаннар». Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мещаннар». Фильм-шииниң уланчызы. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.15 — «Чаплиниана». Фильм-балеттиң баштайгы көргүзүү. Чаплинниң музыказынга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — «Мугайниң кижилеринге ынак мен». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35— Музыка. 2 класс. И. О. Дунаевский. 9.05 — Француз дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Дувалал-каасталга уран чүүлү. 10.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — Информатиканың болгаш санаалга техниказының үндезиннери. 9 класс. Математика бодалгаларын— бодаарынга алгоритмнерни тургузары. 11.05 — Орус чугаа. 12.10— «Тергиин оюза ашак». Уран-чечен фильм. 13.40 — Экран—башкыга. И. В. Гёте. «Фауст». 9 класс. 14.10—14.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.10 — Хоккей. Делегей чемпионады. ЧССР биле АКШ-тың шилиндек командалары ойнаар. Австриядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30 — Уругларга фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Өөрүшкүнүң ырызы». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — «Аъш-чем» программазы —бүгү чоннуң херээ». Төгерик стол артында хову бригадаларының бригадирлери: Д. С. Дандар («Тиилелге» совхоз), М. С. Малбык-оол («Улуг-Хая» совхоз), В. Т. Дудупей («Бурунгаар» совхоз), В. Б. Чалзай («Өөк» совхоз). 20.40 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Красноярскиниң оперетта театрының режиссеру С. Н. Куранов-биле интервью.

МОСКВАДАН

21.00— «Үе». 21.35—23.05 — «Удурланыкчы херээженнер». Уран-чечен фильм.

29. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — М. Горькийниң шиилери. «Мещаннар». Фильм-шии. 10.45 —10.50 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Рейхстагка чедир чеже верстал?». Док. фильм. 16.45—Бистиң садывыс. 17.15 — «Экии, ыр!». 17.45—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 18.30— Москва хоорайның «Салют» Культура бажыңының орус ыр ансамбли «Весняночка» ырлаар 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Азербайджанның күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. 19.30 — «ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Изи-биле кел чыдар кижи». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Хөгжүм ансамбли «Диапазон» ойнаар. 22.00 — 01.00 — Спорт программазы: Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүк командаларының маргылдаазы. Австриядан дамчыдылга. Бут бөмбүү. Европаның чемпионадының шилилге маргылдаазы. ССРЭ биле ГДР-ниң шилиндек командалары ойнаар. Киевтен дамчыдылга. Чапсарда (22.40)— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15— «Душкан бажынче кире бер». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-де бойдус камгалалы. 9.05; 14.00 — Немец дыл. 10.05 — «Алдарлыг мастер Василий Бажеков». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40— Төөгү. 9 класс. ССРЭ-де культура революциязы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — «Кометалар шупту өшпес». Уран-чечен фильм. 13.25 — Экран — башкыга. Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 13.55 —Медээлер. 14.30—15.15— Төөгүнүң кичээндириглери. Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Ажык чагаа». Юрист С. А. Дорсат-биле интервью. «Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың дугайында сөс». Телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга харыылар. 18.30 — Уругларга фильм. 18.50 — «Дээди өөредилге черлеринде өскерлиишкиннерниң үези». Кызылда Күрүнениң башкы институдунуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады, доцент Х. О. Ондар-биле интервью. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15—Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Эде тургустунуушкуннуң экономиказы». «Бистиң консультацияларывыс». 19.45—Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Өөрүшкүнүң ырызы». Мультфильм. 20.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 20.25 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинден. И. Брамс. Концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.10 — «Ак дүнелерниң аялгалары». Уран-чечен фильм. «Мосфильм» болгаш «Кабусики Кайся» — «Тохо Эйга» (Япония).

30. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.05 — «Изиң-биле кел чыдар кижи». Уран-чечен фильм. 9.35 — «Дириг амытаннар дугайында». 10.35 — 10.40 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Тамара Соколенконуң сагыш човаашкыннары болгаш идегелдери». Док. телефильм. 16.35 — Мультфильм. 16.55 — «Чикагодан Филадельфияга чедир». Док. телефильм. 17.55 — «Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта». 18.25 — «Хоорай, ачам болгаш мен». Арагалаашкынның хоразының дугайында док. фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүктүң командаларының оюну. Австриядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Телекөрүкчүнүң спутниги». 22.10 — «ТТ-ниң экранында бир дугаар». «Кышкы вишня». Уран-чечен фильм. 22.40 — Бөгүн делегейде. 23.55 — 00.55 —«Холдарывыстан четтинчиптээлиңер, өңнүктер!.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ховуда чаашкын». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Бойдус эртеми. 4 класс. Курганг черниң үнүштериниң болгаш дириг амытаннарының хөй хевирлии. 8.55—Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 14.05— Испан дыл. «Буэнос-Айрес». 9.55 — «Апельсиннерни доскаарлары-биле чугүрүңер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —ОПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Амгы үеде эртем-техниктиг революция. 10.35; 11.40 — Бойдус-биле танышкылга. 1 класс. Чаңгыс чуртта чурттап турар бис. 10.55 — А. Фатьяновтуң поэзиязы. Дайын чылдарының шүлүктери болгаш ырлары. 12.00 — «Ак дүнелерниң аялгалары». Уран-чечен фильм. 13.35 —Экран—башкыга. Төөгү. 6 класс. Катап тургустунуушкун үезиниң уран чүүлү. 14.35 — Медээлер. 14.40—15.10— Бистиң садывыс.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Салым-чолумнуң бөдүүн аргыы». Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Тамара Ондарның дугайында киноочерк. 18.15 — «Азия төвү». Май 1-ге тураскааткан программа. 18.35 — Уругларга фильм. 18.45—Медээлер. 18.55 — «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БОЛГАШ НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ». Делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүнге. 19.15 — «Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур». Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Доңгада кадык. Мультфильм. 20.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.30— Ритмниг гимнастика. 21.00— «Үе». 21.35—22.45— ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биешунуң концерти.

МАЙ

1. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15— А. Твардовский — «Улуг болгаш бичии Төрээн чурт дугайында». Фильм-концерт. 8.45—Ыр ансамбли «Рябинушка» ырлаар. 9.00— «Бо чүс чылдың хүннери». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.30 — «Пит Сигер: шыдажып эртер бис». Музыкалыг дамчыдылга. 10.35 —Делегей улустарының уран чүүлү. 11.20—«Кижи төрелгетенни дириг арттырары дээш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Москвага болган делегей шуулганының дугайында. 12.15—Циркке шупту ынак. 13.00 —«Ленин. Сорулгаже чүткүлдүү». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. Чаа хевирниң партиязын быжыглаары дээш В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазы. 13.20 — ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.40 — МОСКВА. КЫЗЫЛ ШӨЛ. ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ — МАЙ 1-ге ТУРАСКААТКАН ДАМЧЫДЫЛГА. Төнгенде. «Майның хүлүмзүрүглери». Байырлалдыг концерт. 16.00 — КҮУТ-туң оркестриниң болгаш солистериниң концерти. 16.55 — Мультфильмнер. 17.15 — ССРЭ-ниң күрүнениң үлегерлиг улус танцыларының ансамблиниң концерти. 17.50— «ТТ-ниң экранында бир дугаар». «Карманда хүн». Уран-чечен фильм. 19.00 — «Экии, Май». Музыкалыг программа. 21.00 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛАЛ ДУГАЙЫНДА «РЕПОРТАЖ. 22.00 —00.40 — Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүк командаларының оюну. Австриядан дамчыдылга. Чапсарда— Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Чалыы назын танцылап, ырлап тур. 8.35— Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.45 — «Революцияның шүлүглелдери. А. Блок. «Он ийи». Фильм-концерт. 9.10 — Совет ырның концерти.

КЫЗЫЛДАН

9.55 — КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ— МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ЧЫСКААЛЫ. В. И. Ленин аттыг шөлүнден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.30 — Уругларга фильм. «Кончуг багай воскресенье». 12.45 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.00 — Л. Тимофеева ойнаар (фортепьяно). 13.20 — ССРЭ улустарының танцылары болгаш ырлары. 13.40 — МОСКВА. КЫЗЫЛ ШӨЛ. ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН ДАМЧЫДЫЛГА. Төнгенде (15.30) — «Майның хүлүмзүрүглери». Байырлалдыг концерт. 16.00 — «Чоргаар корабльчигеш». Мультфильм. 16.20 — «Айыылдыг аян-чоруктуң хөглүг хрониказы». Музыкалыг фильм-ревю.

КЫЗЫЛДАН

17.35 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-НИ КЫЗЫЛ ХООРАЙДА БАЙЫРЛАП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА РЕПОРТАЖ. 18.20 — «Оттуп келгеш, ырла». Москваның үлегерлиг шоолуг театрының фильм-шиизи. Автор — М. Дярфаш. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Адырмана!». Мультфильм. 20.15 «Халыңнар чуртундан хаан херети куш». Док. телефильм. 21.00 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-НИ БАЙЫРЛААНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА РЕПОРТАЖ. 22.00 — 23.45 — «Экранда кинокомедия». «Ы» операция болгаш Шуриктиң өске-даа ужуралдары».

2. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — Медээлер. 7.50 — «Чүүден болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 8.20 — «Булактар». 8.50 — Телефильмниң баштайгы көргүзүү. Хоочун большевиктерниң сактыышкыннары. Оларның күүселдезинде революсчу ырлар. 9.20 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 9.50 Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүк командаларының оюну. Австриядан дамчыдылга. 11.55 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. «Төөгүнүң өшпес одуруглары». «Фронт». Уран-чечен фильм. А. Корнейчуктуң шиизи-биле. 14.00 — «Хөглүг ноткалар». Чалыы ыраажыларның конкурузу. 15.00 — «Бүзүренчиг-даа болза, алдептиг». 16.00 — Кремльдиң Съездилер ордузунга ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң делегаттарынга концерт. 18.05 — Мультфильмнер. 18.40 — «ТТ-ниң экранында бир дугаар». «Дошкун романс». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Суббота кежээзинде». Улуг кижилерге мультфильмнер. «Харылзаалар... Чөрүлдээлер». 22.10 — «ХТК-87». 00.10—00.20— Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кара киштиң соондын». Док. телефильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 — «Бодалың-биле үлежип көрем». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.25 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.55 —«Ийи эжишки албан эрттирип турган». Уран-чечен фильм. 11.30 — «Тудуг болгаш архитектура Киножурнал. 11.40 — Чех филармония — аныяктарга. ЧССР-ден дамчыдылга. 12.30 — «Ол сактыышкыннар хүнүкте чедип келген». Телешиилиниң баштайгы көргүзүү. Ж. Симоненонуң чогаалынга. 1-ги, 2-ги сериялары. 16.10 — Делегейниң уран чүүл культуразы. Революсчу плакат. 16.40 — «Чиполлино». Мультфильм. 17.20 — «Чоржаң самолёт». Уран-чечен фильм. 18.35 — Реклама. 18.40 — Украин сувенир». Концерт. 19.05 — «Мятаның чыды сиңген дүштер». Док. телефильм. 19.15 — Эстрада болгаш джаз музыказының концерти. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — «Делгелге». Совет скульптор С. Т. Коненковтуң чогаадыкчы ажылының дугайында телефильм. 20.45 — М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң үлегерлиг ниити ыр коллективи ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Посте бижимелдер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 22.00 — 00.50 — Бут бөмбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо». (Москва); «Динамо» (Киев). — ЦСКА.

3. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — Ритмниг гимнастика. 9.25 — «Спортлото». тиражы. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боол турмен!». 11.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылган. 11.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.40 — «Музыкалыг киоск». 13.10— «Кедээден дамчыдылга». 14.10—«Кадыкшыл». 14.55 — Телекөвүрүг Москва—Лондон. 16.05—«Чүткүл». Тележурнал. 16.35 — «Надежда Крупская. Амыдырал дугайында «сактыышкыннар». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.55 — Уругларга фильм. «Кирип моорлаңар азы өске кижилер кирип болбас». 18.05 — «Олимпиониктер». Мультфильм. 18.25 — Киноафиша. 19.15 — «Хере туруптаалыңар». Эстрада программазы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Амгы ритмнерде». А. Петуховтуң удуртулгазы-биле ТТ болгаш БР-ниң эстрада-симфониялыг оркестриниң киржилгези-биле концерт. 22.00 —«Москва». Кино тайылбыры. 22.10 — Медээлер. 22.15 — 01.35 — Хоккей. Делегей чемпионады. Түңнел бөлүк командаларының оюну. Астриядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Таллинниң музыкалыг көргүзүглери». «Беш революсчу ырлар». 8.40 — «Даңгына-пага». Мультфильм. 9.10 — «Делегейниң музыка культуразының эртинезинден». Ю. Шапорин. «Куликов шөлүнге». Симфония—кантата. Солистерге, ниити ырга болгаш оркестрге. 10.30 — Орус чугаа. 11.00 —«Ийи океаннарның эрии». Док. телефильм. 11.30 — «Халың будуу». Телешиилиниң баштайгы көргүзүү. Автор — Ю. Визбор. 14.20 — Хостуг хүреш. Европа чемпионады. Болгариядан дамчыдылга. 15.05 — Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 15.10 — «Шупту чүве ынакшылдан эгелээр». Уран-чечен фильм. 16.25—«Орус шайлаашкыны». Делегатскаада музей. 16.25— «Оризонт» ансамбльдың концерти. 17.35 — «Эргим борбак ырыг». Док. телефильм. 17.45 Ленинград телестудиязының программазы. 19.00 — «Дириг амытаннар дугайында». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Белек». Мультфильм. 20.15 — «Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.00 — «Диригге тудуп алырын дужааган». Уран-чечен фильм.

КИНО

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ягуар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 21.40, «Покаяние» 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Время сыновей» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Крик дельфина» 15.00, 17.30, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золушка» 9.00, «Зелёный огонёк» 10.50, «За явным преимуществом» 13.00, 15.00, «Папаши» 16.40, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сельмая пуля» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14, күштелгенде 15—20 метр чедер.

Хүндүс 11—16, чамдык черлерге 3—8 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хат күштелгенде секундада 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 1—3, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

ЧАЗАЛГА

Апрель 26-да үнген № 99 «Шында» «Тудугнуң шынарын бедидер» деп чүүлдүң үшкү колонказында «Бай-Талга школа тудуун шагда кылып эгелээр тургаш, мынчага бээин эгелевээн» деп одуругларны «Бай-Талга школа тудуунче бирги кварталда кирбээн» деп эле номчуур.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3497.
ТС—00284.